

MATERIALS

Consuetes de Sant Feliu de Lladó (s. XVI-XVII)

Per Pere Gifre Ribas, Santi Puig Pla,
Joaquim Tremoleda Trilla

Resum

Es presenta per primera vegada una traducció al català, de 1589, de la carta comuna de Lladó de 1319. A banda d'aquesta traducció al català de la consueteta de la parròquia de Lladó, es donen a conèixer fragments d'actualitzacions de final del segle XVI i del XVII. La particularitat de la consueteta de Sant Feliu de Lladó se centra en el fet que els drets de capellania sobre la parròquia corresponen a la canònica de Santa Maria de Lladó. Les disputes pel control de la parròquia de Sant Feliu van donar lloc a la carta comuna de 1319, en què es delimiten les funcions i les atribucions de les parts. Traduir-la al català el 1589 i posar-la al dia el 1595 suposa que la parròquia de Sant Feliu vol actualitzar el costum. L'actualització de la consueteta és un mecanisme de defensa davant les intrusions pastorals i temporals de la canònica i una manera de fer créixer els drets damunt la comunitat.

Paraules clau

Consueteta, carta comuna de Lladó (1319), dret de capellania, parròquia de Sant Feliu de Lladó, canònica agustiniana de Santa Maria de Lladó, segles XVI-XVI

Abstract

A Catalan translation dated in 1589 of the communal charter of the village of Lladó from 1319 is presented here for the first time. Besides this translation into Catalan of the book of privileges of the parish of Lladó, the article also presents fragments of updates from the end of the sixteenth and from the seventeenth centuries. The peculiarity of this charter of Sant Feliu de Lladó lies in the fact that the parish's rights of chaplaincy belonged to the monastery of Santa Maria de Lladó. The conflict over the control of the Sant Feliu parish gave way to the communal charter of 1319 which delimited the functions and rights of both parts. To translate it into Catalan in 1589 and to update it in 1595 meant that the Sant Feliu parish wanted to bring the privileges up to date. Updating the charter was a defence mechanism against the monastery's pastoral and temporal interferences and a way to increase the parish's rights over the community.

Keywords

Book of rituals (*consueteta*), communal charter of Lladó (1319), rights of chaplaincy, parish of Sant Feliu de Lladó, Augustinian monastery of Santa Maria de Lladó, fourteenth to sixteenth centuries

DOI: 10.2436/20.8010.01.70

AIEE, Figueres, 42 (2011), pàg. 505-559

Mai fins ara no s'havia donat a conèixer la versió catalana de la carta comuna de Lladó de 1319. Una carta comuna, resultat de l'arbitratge, que posava fi als enfrontaments entre la parròquia de Sant Feliu i la canònica agustiniana de Santa Maria de Lladó. Lladó –una petita població situada en el comtat de Besalú que tenia 36 focs en el fogatge de 1359 i 27 en el de 1497, en la zona de frontera amb el comtat d'Empúries– presenta aquesta particularitat: la coexistència en el mateix terme de la parròquia de Sant Feliu i de la canònica de Santa Maria. El prior al capdavant de la canònica, el rector a la parròquia, tots dos voldran fer créixer drets i atribucions en un terme en el qual la canònica de Santa Maria disposava de la jurisdicció civil i criminal, excepte l'alta justícia, que corresponia al comte de Barcelona. La canònica exercia la senyoria directa sobre una part important dels homes i les dones del terme i que, a més, o potser per això, també tenia drets sobre el delme i la primícia del lloc, a banda del dret de capellania sobre la parròquia de Sant Feliu. La defensa dels drets de cadascuna de les parts passava per posar per escrit el costum que havia estat norma d'obligat compliment. La memòria és tènue, l'escrit perdura.

Pel que hem trobat fins ara, sembla que des de 1319 fins a 1589, no va ser necessari posar al dia la carta comuna, ni tampoc comparar el que disposava la carta del que es feia per costum. En els anys finals del segle XVI, però, els esdeveniments s'acceleren. La canònica de Santa Maria de Lladó, el 1592, perd les atribucions pròpies de comunitat regular i se secularitza. La parròquia de Sant Feliu, a través del seu rector, actualitza els costums el 1595 i els posa per escrit. No li cal, com a la canònica de Santa Maria, que vingui un visitador episcopal i que l'obligui a posar al dia la pràctica de la parròquia i a deixar-ho tot per escrit segons la forma de la consuetud. El rector clarividient sap que és la manera d'assegurar els drets i de reclamar, si cal, pràctiques caigudes en desús que figuren en la carta comuna. No és només

una actitud defensiva davant la canònica el que explica l'actualització de la consuetat. El costum, i això ho ha explicat molt bé E.P. Thompson per a l'Anglaterra del segle XVIII, era invocat per legitimar qualsevol ús, pràctica o dret exigít. En contra del que pot suposar d'assimilació a "tradició", el costum era un camp de canvi i de contesa, la palestra en la qual interessos oposats, com en aquest cas la canònica i la parròquia, feien reclamacions contràries.⁽¹⁾

CONTEXT HISTÒRIC DE LA CONSUETA DE SANT FELIU DE LLADÓ

Una consuetat recull, primerament, les pràctiques litúrgiques d'una parròquia. El calendari litúrgic era el referent del cicle anual de les comunitats rurals fins ben començat el segle XX. A partir de la darreriat del segle XVI, a banda dels ritus, hi tenen una importància considerable els costums propis de cada parròquia.⁽²⁾ A la consuetat queden apuntades les pràctiques quotidianes i que, pel costum, han esdevingut la norma del que ha de ser pràctica d'obligat compliment en una parròquia:⁽³⁾ els costums, les celebracions religioses (festes assenyalades, calendari litúrgic, processons) i, més tard, també les pràctiques habituals en matèria temporal, els pagaments a efectuar pels oficis desenvolupats pel clergat i les seves actuacions (bàsicament per impartir els sagraments), així com la forma de fer efectiu el delme i la primícia. La religiositat impregna el dia a dia de la comunitat rural. I aquesta realitat és la que queda traduïda i escrita en la consuetat. La consuetat esdevé mirall per al rector i norma de compliment per a la comunitat parroquial. La consuetat es converteix en un contracte tàcit entre el clergat i els parroquians.

Els rectors escrivien el que era la pràctica habitual i la deixaven escrita per tal que fos continuada pels seus successors. La consuetat reflectia el costum. Allò que era costum i norma a la parròquia, el que havia quedat escrit a la consuetat, esdevenia norma a seguir per als nous clergues que tenien cura

1. THOMSON, E.P., *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 1995, pàg. 18-19.

2. PONS, J.M.; PLADEVALL, A., "Particularismes catalans en els costumaris dels segles XIII-XVIII", presentat com a ponència al II Congrés Litúrgic, Montserrat, 1967, recollit dins PONS, J.M., *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, II, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, pàg. 417.

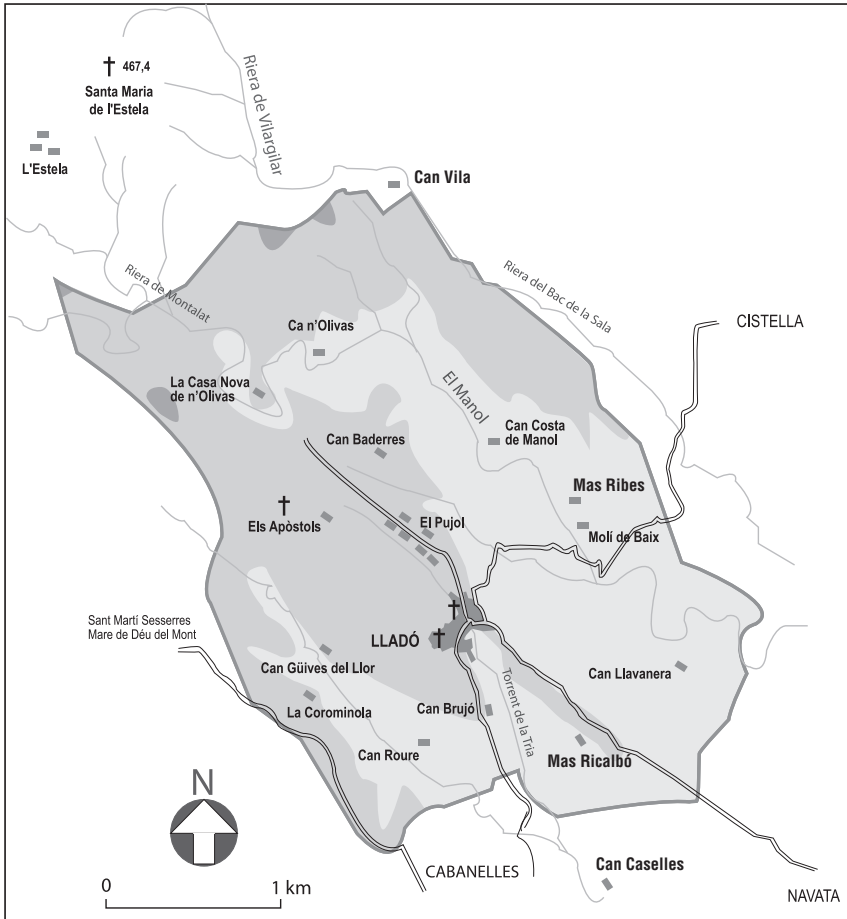
3. "La consuetat era la manera per tal que el costum restés fixat i no hi pogués haver dubtes sobre el fons i la forma de l'ofici divinal. L'Església, respectuosa sempre amb els costums legítims, aprovats, racionals i lloables, procurava mantenir-los, sempre que una disposició canònica de major autoritat no els tragués l'eficàcia", *Ibíd.*, pàg. 404.

d'ànimes en una parròquia. En entrar-hi el nou rector,⁽⁴⁾ el primer que feia era llegir el que era norma, derivada del costum, en la seva parròquia. Un costum escrit que era el resultat de la doctrina episcopal, i la norma pastoral que volia imposar, però també del que s'havia acabat consolidant en la pràctica com a resultat de la manera de fer i del costum de cada parròquia. Caldria una anàlisi detallada de tot un seguit de consuetes sobre el pes de cadascuna de les procedències, i, tot i així, el resultat que se n'obtidria no seria del tot representatiu. Les realitats quotidianes en el marc parroquial no sempre quedaven escrites o, potser, l'escrit no sempre era l'habitual.

D'una banda, en la consueteta quedaven recollides les directrius marcades per l'autoritat episcopal en acabar la visita pastoral.⁽⁵⁾ Des de dalt, amb l'autoritat que imposava la visita pastoral, els bisbes i, en el seu lloc, els vicaris generals amonestaven la parròquia respecte de tot allò que no era preceptiu, el que havia de ser eliminat de la pràctica pastoral, i dictaminaven, de manera accentuada després del Concili de Trento, allò que havia de ser la norma habitual. El rector, que tenia cura dels llibres de visita, traslladava la norma a la consueteta i procurava de portar-ho a la pràctica en el dia a dia. A més, però, d'aquesta visió de la consueteta escrita des del dictat de l'autoritat externa a la parròquia, hem de veure la consueteta com una adequació constant a la pràctica habitual de la litúrgia i a la vivència de la relació entre la comunitat parroquial i els seus clergues. Hi ha tota una relació de forces, que no sempre traspua a la consueteta, però que es produeix en la relació quotidiana, no sempre fàcils, entre clergat i parròquia i l'autoritat no es dona sempre de dalt a baix. Cal analitzar la composició de les societats rurals per veure en cada cas quines eren les direccions de la relació que predominaven en cada parròquia. Tampoc no hem de caure en una visió des de baix, des de la comunitat parroquial que imposa les pràctiques als seus rectors, però sí que hem de veure la consueteta com una realitat dinàmica, i no sols pels canvis que es puguin fer des de fora

4. "Tant la confecció com l'enregistrament de la consueteta, a més d'aquesta finalitat jurídic-canònica, tenien l'objectiu pràctic que els nous rectors, en prendre possessió de la parròquia, poguessin tenir coneixement de llurs obligacions i llurs rèdits. Així es fixava el costum tolerat o lloable i s'intentava evitar que en fossin introduïts de nous, encara que això darrer no sempre donava resultat", *Ibidem*, pàg. 416-417.

5. "... el rector també era l'"agent" de les instàncies superiors, qui vetllava per l'execució de les sentències i els manaments oficials ... En general, el rector exercia un cert control sobre els costums de la comunitat i de la seva disciplina, també responia del comportament dels altres clergues, denunciava llurs irregularitats, així com el comportament dels laics", MONJAS, L., "Les visites pastorals de l'època medieval a la vigília del Concili de Trento", dins PUIGVERT, J.M. (ed.), MONJAS, L.; SOLÀ, X.; PEREA, E., *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, CCG edicions, AHR comarques gironines, CRHR de la Universitat de Girona, 2003, pàg. 63-64.

L'actual terme municipal de Lladó, amb la situació de la majoria de topònims que són citats a la consuetu.

de la comunitat i des de dalt. Hi ha una relació dialèctica entre comunitat parroquial i direcció pastoral i això és el que acaba reflectint la consuetu, que, al capdavall, no és més que un contracte entre la parròquia i el rector.⁽⁶⁾ Un contracte que sol basar-se en la tradició, però que no s'hi aferra, sinó que és

6. H. Kamen va més enllà i de manera exagerada acaba afirmant que, a la Catalunya del segle XV, el capellà era simplement un funcionari de la comunitat rural, en part, perquè era finançat per la comunitat, KAMEN, H., *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro*, Madrid, Ed. Siglo XXI, 1998, pàg. 147.

capaç d'adequar-se a les noves realitats espirituals i temporals. I, a vegades, tot fent-se forts en la tradició, mostrar rebel·lia davant de canvis imposats des de fora.

Era un mandat de les visites pastorals que cada parròquia hagués d'elaborar la seva consueteta. El 1593, el bisbe Cassador establia que, a més de l'obligació d'elaborar-les, havien de ser registrades a la cúria diocesana.⁽⁷⁾ Els mandats que es feien a les consuetes van sovintejar, però no es van complir, com s'aprecia en l'imprès *Manaments fets per lo molt reverent Quirch Molar, prevere y sacristà de Figueras*, visitador general del bisbe Bastero, i que figura encartat a l'inici de la visita pastoral de 1734:

“Ítem, per quant importa summament el que en totes las parròquias tinga lo pàrroco lo llibre dit consueteta en què estígan continuades per mesos y dies totes las consuetuds que se observan en aquelles, així en funcions, com altrament, com vàries vegades és estat manat, y en conformitat de las antigas ordinacions del present bisbat, mana dit senyor visitador general que los pàrrocos que no las tñgan las formen luego y la tñgan per la visita que de pròxim y dins poch més de un any se farà, y així mateix que recullen tots los mandatos de las visites passades y que junt ab estos, los cusen en un pergamí doble y fort per son orde, fent que dit pergamí quede en disposició de poder-se-n'i cusir encara més, baix pena de deu lliures pagadores de béns propis y altres arbitràries ...”⁽⁸⁾

La consueteta de Sant Feliu de Lladó que presentem és una mostra de la seva adequació a les noves realitats internes de la parròquia, i també externes. Els canvis en les institucions parroquials no són ràpids, però, a través de l'evolució de les consuetes de Sant Feliu de Lladó, es pot apreciar el seu dinamisme històric i aquest és un dels principals interessos que presenta aquesta edició.⁽⁹⁾

7. MARQUÈS, J.M., *Una història de la diòcesi de Girona*, Montcada i Reixach, Bisbat de Girona – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, pàg. 140.

8. ADG (Arxiu Diocesà de Girona). Visites pastorals (VP): 120 (1734). Hi hagué cinc impressions distintes dels manaments del bisbe Bastero, SOLÀ, X., *La reforma catòlica a la muntanya catalana. Els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*, Girona, AHR de les comarques gironines, CRHR de la Universitat de Girona, Documenta Universitària, 2008, pàg. 61.

9. “La funció teòrica d'una consueteta és informar de tot allò consuetudinari, de manera especial costums litúrgics, que es repeteixen any rere any. Per tant, ens donen una informació sincrònica de l'any consuetable. L'existència, però, de consuetes de distintes èpoques en una mateixa parròquia palesa la no immobilitat absoluta dels costums, i és conseqüència, doncs, de la necessitat d'actualització d'aquests documents, registrant-se de nou l'any consuetable que ja ha sofert variacions: aleshores, si establim comparació entre elles és possible introduir en el nostre estudi la dimensió diacrònica ...”, PUIGVERT, J.M., “Les consuetes parroquials, unes fonts històriques i antropològiques ignorades”, *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 6 (1987), pàg. 149.

Segurament, hi devia haver hagut a la parròquia de Sant Feliu de Lladó altres consuetes. Tant li fa; les que ara presentem, del tot inèdites en català, són suficientment representatives dels canvis que s'operaven en les petites institucions locals durant els segles moderns. En contra de la visió estàtica i normativista que implica una visió determinada de la consueteta com a reflex de la vida parroquial, una lectura més global i més atenta a la realitat d'una comunitat com la de la parròquia de Lladó permet constatar que les direccions no sols anaven de dalt a baix, sinó que des de la base parroquial també s'incidien en la pràctica litúrgica i pastoral. Les anotacions que sovint figuren al marge de les consuetes escrites per rectors en arribar a fer-se càrrec de la parròquia, a més de denotar canvis en els ritus, palesa també canvis en la petita societat de Lladó. És interessant en aquest aspecte remarcar les anotacions que fa Pere Joan Pasqual, rector de Lladó, en la dècada de 1640, a la consueteta de Sant Feliu de Lladó posada al dia el 1589, és a dir, després del Concili de Trento. "Ara de assò no se'n reb res", en referència a pagaments que feien els masos de Lladó al prior de Santa Maria i a dos domers de la parròquia de Sant Feliu. En canvi, el prior segueix rebent les oblacions de pa i diners en la festivitat de Sant Feliu: "Assò se observa". Frase lacònica, suficient. Les anotacions van en dues vies: "Assò també se paga", "assò se observa també", "se observa també", a remarcar aquest "també", o el simple "se paga" o "tot és del rector"; al costat contrari trobem: "Assò no s'observa", "no se'n fa cosa", "no s'observa res", "no's pren cosa, ni tampoc ne donan", "de aquestes caritats no se'n fa ninguna", d'on sembla desprendre's una relació d'esperar a rebre, no sempre corresposta. O perquè les relacions han canviat. També les anotacions de Pere Joan Pasqual admeten aquesta interpretació: pot ser una constatació de la pèrdua de fervor de la comunitat parroquial, com també una crítica a la poca cura tinguda pel seu predecessor al capdavant de la parròquia de Sant Feliu. En general, però, és la constatació de la pèrdua d'ingressos del rector. El rector barroc, post-Trento, com ens ha explicat Joaquim M. Puigvert,⁽¹⁰⁾ tot i ser un notable rural, no nedava en l'abundància i haver de constatar, d'això els servia la comparació i l'actualització de la consueteta, la pèrdua d'ingressos en el desenvolupament de la funció pastoral al front de la parròquia els devia provocar la necessitat de deixar-ho per escrit. A mena de testament per als seus successors. Així és com hem d'entendre també la redacció i les anotacions de la consueteta, sobretot aquesta anotació de Pere Joan Pasqual sobre la traducció

10. PUIGVERT, J.M., *Església, territori i sociabilitat* (s. XVII-XIX), Vic, Eumo, 2000, pàg. 76-84, trenca diferents tòpics.

Vista general del poble, amb la part alta dominada per l'església de Sant Feliu.

de 1589 d'una consuetud de 1319. El temps passat i els canvis en la relació parròquia-clergat entre la consuetud inicial i les anotacions de 1643 són una ferma constatació que la presència clerical del rector de Sant Feliu havia anat a la baixa. En relació amb la parròquia, però probablement també en relació amb el pes del prior de Santa Maria sobre la comunitat de Lladó. La rivalitat queda traduïda en cadascuna de les actualitzacions de la consuetud.

En la consuetud apareixen moltes de les relacions entre la parròquia i els parroquians, unes relacions que, d'acord amb els documents que presentem, no sols tenen a veure amb pràctiques religioses, sinó que també reflecteixen una realitat quotidiana marcada per la celebració litúrgica i la festa. No podem oblidar que la festa religiosa és el principal element d'estructuració del calendari.⁽¹¹⁾ Una celebració que ve marcada per la processó, per sortir a fora del marc de l'església, per deixar-se veure i per veure, però també per poder delimitar el territori sobre el qual la parròquia exercia la seva jurisdicció. La benedicció del

11. PUIGVERT, J.M., *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986, pàg. 139 i següents. I, és clar, a la Catalunya del darrer quart del segle XVI la festa era molt abundant: un dia de cada tres era festiu, KAMEN, H., *Cambio cultural ...*, pàg. 162.

terme des del padró té la funció protectora “lo dia de Santa Creu de max”, a més de la funció de supervisió de la futura collita. El salpàs, per posar un exemple d'una altra pràctica, té més a veure amb el control de la població, un control pastoral, que esdevé un clar recordatori de l'obligada pràctica de la comunió pasqual, a banda, és clar, de la benedicció de la casa, dels seus estadants i del bestiar que podia tenir.⁽¹²⁾

En les consuetes de Lladó, a part del seguiment de la realitat parroquial de Sant Feliu, trobem la relació amb la canònica agustiniana de Santa Maria. Canònica i parròquia, com es pot veure, no tenien unes relacions gaire fluides. S'hi aprecia una rivalitat, sens dubte derivada de la temporalitat, més que pas no de l'espiritualitat. La canònica exerceix una funció baronial, alhora que exerceix els drets de capellania sobre Sant Feliu,⁽¹³⁾ per la qual gaudeix del dret de patronat, és a dir, el dret de presentar i elegir el rector de Sant Feliu. Tot i que el 1592 la canònica de Santa Maria de Lladó, juntament amb les de Besalú, Ullà i Vilabertran, va esdevenir una simple comunitat de preveres, va mantenir el dret de patronat sobre Sant Feliu.⁽¹⁴⁾ És per delimitar les funcions que exercia la canònica sobre l'església de Sant Feliu que es va redactar la primera consueteta el 1319, i no és pas estrany que el 1595, només tres anys després del decret del Vaticà pel qual s'extingia la canònica agustiniana de Santa Maria, que el rector de Sant Feliu actualitzés la consueteta. Al seu torn, el 1629, per disposició de la visita del bisbe Gil Manrique, es redactarà també la consueteta de la “isglésia col·legiada y secular de nostra senyora de la vila de Lladó *olim* monestir dels canonges regulars de sant Agustí”.⁽¹⁵⁾ A la carta comuna de 1319, Sant Feliu i Santa Maria oposaran les respectives consuetes actualitzades a final del XVI i primer terç del XVII.

L'església parroquial de Sant Feliu porta a terme, sobretot, una acció pastoral. Pel que es pot apreciar en un text d'aquesta mena, entre la temporalitat i l'espiritualitat, sembla que els parroquians de Lladó es decantaven per la parròquia. No, però, segons va explicar Pere Vayreda i Olivas, que hi hagués ni unanimitats, ni unanimitats. Entrat el segle XVIII, de les visites pastorals podem deduir moments de col·lisió entre les parts, especialment de la visita de 1743. Un

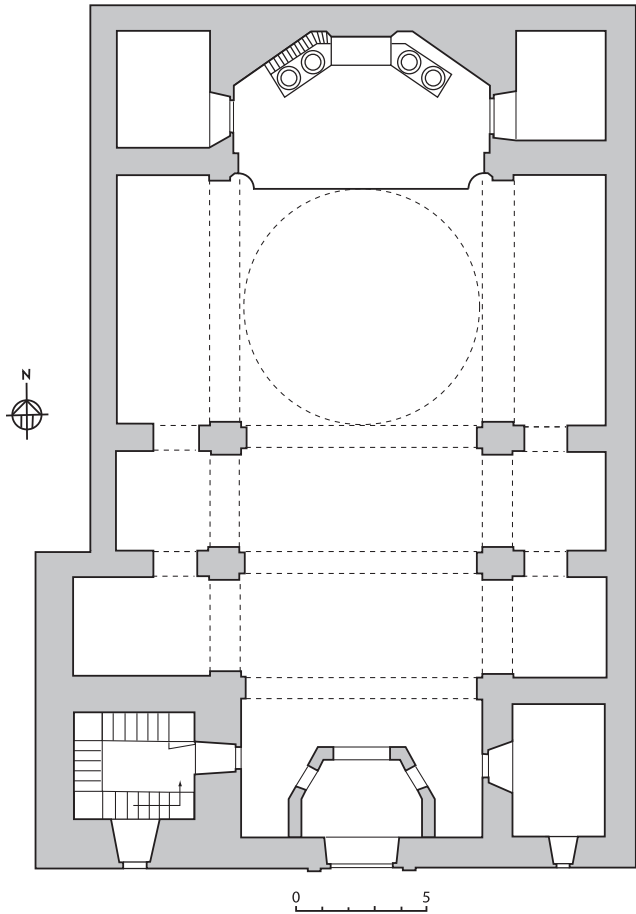
12. PUIGVERT, J.M., *Una parròquia catalana ...*, pàg. 75-80; *Església, territori i sociabilitat ...*, pàg. 32-34.

13. El bisbe de Girona va fer donació de l'església parroquial de Sant Feliu al prior de Santa Maria el 1109.

El dia de Sant Pere i Sant Feliu, “que és lo patró de la parroquial de Lladó”, segons figura a la consueteta de Santa Maria, “lo prior, com a capellà major de dita parròquia, té de fer lo offici major en aquella”, a la qual arriba en processó que surt de la col·legiata. Vid. VAYREDA, P., *El priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1930, doc. 10, pàg. 155-156 i pàg. 271.

14. MARQUÈS, J.M., *Una historia de la diòcesi ...*, pàg. 135.

15. VAYREDA, P., *op. cit.*, doc. 62, pàg. 264.

*Planta de l'església
de Sant Feliu.*

primer element de confrontació es troba en l'elecció d'obrers i baciners, en què el rector de Sant Feliu es queixa de la presència del prior. Una presència que apareix en la consuetud de Santa Maria de 1629, a l'ítem 36, on no s'especifica com es fa l'elecció; només es diu que es fa el dia de Pasqua, i que hi ha el prior, els cònsols i els obrers, i que s'elegeixen els càrrecs dels dits lloc i església. En acabar l'acte, el prior "dóna en escrits" al curat de Sant Feliu perquè ho faci públic a corn d'altar.¹⁶ El manament del visitador és clar: ambdós, prior i rector, hi han de ser, una solució que no devia ser ben vista per cap de les parts:

16. VAYREDA, P., *op. cit.*, pàg. 274.

“... en avant, las dites eleccions se faran ab assistència y aprovació dels dits prior y rector junts, y que los comptes de las referides administracions se donen al dit prior y rector en la forma que modernament se practicaba, és a saber, firmant lo prior en primer lloch y després lo rector las dites eleccions y definicions”.⁽¹⁷⁾

Les diferències també es donaven en el moment dels enterraments i els oficis d'honres que es feien a Sant Feliu. El visitador estableix clarament les funcions del rector, dels canonges de Santa Maria i dels sacerdots forasters:

“1. Que sempre y quant en dites funcions no hi haurà sacerdot algun foraster y no se dirà més que un ofici y lo dirà lo rector, com així és costum que-l diga, los canonges fàssan de bordoners, segons lo torn y ordre que entre ells tenen establert. Si emperò hi haurà dos officis, en lo ofici que dirà lo canonge a qui tocarà, lo rector fassa de bordoner ab lo canonge que serà de torn, tenint una vegada la dieta lo canonge y altra vegada lo rector alternativament.

2. Que sempre y quant en las dites funcions hi concorreran sacerdots forasters, no havent-hi més que un ofici, la primera vegada faran de bordoners los canonges que estaran de torn y la altra vegada los sacerdots forasters que assenyalarà lo rector; si emperò hi haurà dos officis, en lo ofici que dirà lo rector faran de bordoners los canonges de torn y en lo ofici que diran los canonges faran de bordoners los sacerdots forasters que assenyalarà lo rector.

3. Que en lo ofici que en dites funcions diran los canonges si hi haurà ministres, lo rector dega fer de ministre o buscar qui en lloch seu ne fassa, y si hi haurà sacerdots forasters dega dit rector elegir de estos qui fàssan de ministres y en lo ofici que dirà lo rector dègan los canonges fer de ministres aquells que ells mateixos assenyalaran”.⁽¹⁸⁾

El rector Prim Serra pretenia tenir drets en les sepultures a efectuar dins el cementiri de Santa Maria i també en els matrimonis. Informat el visitador, resol, basant-se en el costum:

“Que lo rector de dita iglésia parroquial de Sant Feliu ha acostumat cobrar dels parroquians de dita iglésia parroquial que se enterran en lo cementiri de la dita col·legiata de tres parts, las dos del dret de sepultura que se acostuma pagar en dita parròquia, a més de la quarta funeral,

17. ADG. VP: 126 (1743): f. 55v.

18. *Ibidem*, f. 56r.

que té declarada a son favor ab sentència proferida en la cúria de nostre officialat de Gerona als onse de octubre del any mil sis-cents norantavuyt. Y que lo sacristà de dita col·legiata deu també percebir algun dret dels que se entèrran en lo cementiri de dita col·legiata y que lo referit sacrista és propri pàrroco y curat dels habitants en la clausura, àmbit y districte del *olim* monestir de dita iglésia col·legiata y per consegüent que a ell *privative* al dit sacristà espèctan lo rèbrer testament dins lo tal districte, lo assistir y publicar los matrimonis dels habitants en lo tal districte y exercir tots los demás actes de cura en orde als tals habitants”.⁽¹⁹⁾

Per tant, el rector de Sant Feliu ha de rebre 2/3 de les sepultures i el sagristà, 1/3. En la conclusió del visitador s’acaba de tenir clara quina era la motivació de la disputa quan escriu: “Y de esta manera los parroquians de la parroquial de Sant Feliu que se enterraran en lo cementiri de dita col·legiata no pagaran més que un dret de sepultura”.⁽²⁰⁾ De les diferències entre el rector de Sant Feliu i el sagristà de Santa Maria en sortien perjudicats els parroquians de Sant Feliu. El conflicte per la percepció dels drets de sepultura necessitava una resolució externa a la comunitat.

Els enfrontaments van existir en el si de la comunitat parroquial i fins i tot, en alguns moments concrets s’acabaran formant bàndols; arran del canvi promogut pels regidors de Lladó, el 1781, en el dia de la celebració de la festivitat de Sant Llambert, són els bàndols de pinçans i esparvers⁽²¹⁾ que, amb tota seguretat, traduïen l’enfrontament entre els partidaris de Santa Maria i els partidaris de la parròquia de Sant Feliu. Una qüestió de fronteres jurisdiccionals entre el priorat, que també exercia la funció temporal sobre part de les terres i els homes del terme a través de la possessió de dominis directes, de jurisdicció civil i de part del delme,⁽²²⁾ enfront d’un clergat parroquial que reivindicava la funció pastoral, i el dret a percebre les taxes imposades pel costum de l’exercici de les funcions pastorals (drets de sepultura), però també el dret a mantenir la percepció en les primícies (la del vi correspon majoritàriament al prior i als domers de Santa Maria). Més enllà de la referència que aporta Pere Vayreda i Olivas, no tenim més dades per entrar a determinar qui era qui en aquesta controvèrsia.

19. *Ibidem*, f. 57r i v.

20. *Ibidem*, f. 57v.

21. VAYREDA, P., *op. cit.*, pàg. 129-130.

22. En l’inventari de béns de 1587, figura que percep la cinquena part del delme de la parròquia de Lladó i el terç de la primícia, i censos i tasques sobre terres del lloc per la possessió del domini directe. A banda de Lladó, té béns escampats per moltes altres parròquies. VAYREDA, P., *op. cit.*, doc. 56, pàg. 42.

Aspecte de la portalada de l'església de Sant Feliu de Lladó, orientada cap al sud.

ELS AUTORS

Els autors dels textos són els rectors de Sant Feliu. Veritables intermediaris culturals entre la comunitat parroquial i els oficials del bisbat, però també fermes defensors dels drets de la parròquia davant les ingerències de la canònica de Santa Maria de Lladó.

L'origen de l'edició que presentem l'hem de buscar en el text, redactat en llatí, que es coneix com la “carta comuna”, “*ratione et occasione iurium predictae ecclesie sancti Felicis*”.⁽²³⁾ El 1589, Bernat Colomer tradueix al català la consuetud llatina, el 1595 el mateix Colomer actualitza els “Costums y pràctigas y aniversaris”. Bernat Colomer és qui té la cura de la parròquia de Sant Feliu

23. VAYREDA, P., *op. cit.*, doc. 40, pàg. 190-206.

i és l'obtentor del benefici de l'altar major, el dret de presentació del qual corresponia al prior de Santa Maria.⁽²⁴⁾

El 1643, Pere Joan Pasqual fa les anotacions a la consuetud de Bernat Colomer, i és gràcies a ell que s'ha pogut conservar aquesta edició manuscrita del text de Bernat Colomer. Pere Joan Pasqual és membre de la família Pasqual de Lladó, família propietària de terres i de masos, amb dos patrimonis importants, el Pasqual a Lladó i el Callabot a Vilanova de la Muga, que havia fundat un benefici a l'altar del Roser de l'església de Sant Feliu⁽²⁵⁾ i que exercia de batlle de sac del priorat a Lladó.⁽²⁶⁾ Trobem Pere Joan Pasqual al davant de la parròquia de Sant Feliu en qualitat de curat i obtentor de l'altar major en la visita pastoral de 1629.⁽²⁷⁾ En aquesta visita, apareix una anotació del visitador en què determina el que es paga al rector per misses:

“Attenent que la pesa és pobre y las obligaciones muchas, los parrochians moguts de charitat, per via de adjutori, li han donat [al rector] y donan cada semana sis reals. Y lo que resta del bací de les ànimes se és distribuït en cantars per les ànimes dels f[í]dels defunts de la parròchia, donant de charitat al qui celebra la missa un real i als demés qui acistexen a deset dinés y que al dit rector no se donava cosa ninguna fora dels sis reals en la distribució de la charitat dels cantars”. El visitador “ordenà que de aquí al devant en los cantars que-s celebraran, si dirà la missa se li done un real y si asistexe los deset dinés, de manera que concorra amb los demés com si no se li fos fet lo dit adjutori”.⁽²⁸⁾

Encara segueix sent rector de Sant Feliu el 1665, quan signa el trasllat de “Costums y pratigas y aniversaris” de Bernat Colomer i refereix, en els darrers ítems, la disposició de la visita pastoral de 1629.

Inserit en el llibre de testaments de 1732-1820, figura un altre fragment de la consuetud de Sant Feliu de Lladó, en què es fa referència expressa a les celebracions litúrgiques. Torna a haver-hi moltes referències a Bernat Colomer, amb la qual cosa podem suposar que es tracta també d'un text del mateix Pere Joan Pasqual o del seu successor en la rectoria de Sant Feliu.

24. ADG. VP: 72 (1591), f. 411v. En la visita de 27 de novembre de 1598, el benefici de l'altar major l'obté el domer curat Francesc Corominas. De manera que la traducció i l'actualització de la consuetud la va efectuar al final del seu període com a rector de Sant Feliu de Lladó.

25. ADG. VP: 75 (1598-1599), f. 78v. On es diu que Joan Pasqual, prevere i rector de Cistella, n'havia estat el fundador, i l'obtentor era Miquel Pujades, rector de Pontós.

26. VAYREDA, P., *op. cit.*, doc. 49, pàg. 222-228.

27. ADG. VP: 91 (1629), f. 162-163.

28. *Ibidem*, f. 162.

En el mateix llibre de testaments hi ha les darreres anotacions del rector Dez, amb referències exclusivament del segle XVIII: 1701, 1725, 1751. El rector Isidre Dez el trobem al capdavant de la parròquia des de 1700 i s'hi manté encara el 1728, quan hi ha un manament en la visita pastoral on es fa evident la seva edat: "Ítem, mana sa il·lustríssima al rector Isidro Dez, rector actual de dita iglésia, el que dega tenir sempre vicari mentres regirà dita parròquia en atenció de què per sa edat y enfermedades y indisposicions corporals no està capàs de servir dita iglésia y parròquia per si sol, lo que executarà en virtut de santa obediència, baix pena de 25 lliures y en subsidi de excomunió major y altrás a sa excel·lència ben vistas".⁽²⁹⁾ Degué morir al cap de pocs anys, atès que el 1731 el visitador ha d'intervenir en la venda, efectuada pel marmessor testamentari, del vi del celler d'Isidre Dez, que era de 65 bótes,

La construcció de l'església de Sant Feliu fou iniciada l'any 1758; la seva finalització data del 1761, tal com figura al damunt de la porta.

29. ADG. VP: 116 (1728), f. 254v.

*Aspecte actual
de l'altar major
de Sant Feliu.*

precedents, entre d'altres, de dues vinyes i que tenia com a laica i privada persona, que va valer 137 lliures i 14 sous.⁽³⁰⁾ El visitador resoldrà que es retornin els diners de la venda, perquè era vi de la primícia?

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ I PRESENTACIÓ

En l'edició de la consuetudina s'han seguit els següents criteris: s'ha puntuat el text d'acord amb els usos actuals, s'han regularitzat majúscules, minúscules i accentuació, les llacunes s'han indicat amb punts suspensius i entre claudàtors

30. ADG. VP: 118 (1731), f. 134-135.

i s'han aglutinat o separat els mots segons l'ús vigent, tot fent servir apòstrof o guionet, amb punt volat per indicar aquelles elisions que avui no tenen representació gràfica.

Les capçaleres dels quatre documents que es reproduïxen aquí n'expliquen la procedència i les seves característiques físiques es presenten amb una tipografia diferenciada.

Les notes marginals que trobem al costat de diversos paràgrafs, producte de diverses revisions, en l'edició es col·loquen a l'inici del paràgraf que pertoca entre parèntesis angulars < > i amb una tipografia diferenciada.

Les notes al peu són per ajudar el lector actual i responen a aclariments lexicogràfics o per explicar usos antics. Si el mot s'ha mantingut invariable fins avui, se'n dóna la definició; quan la seva forma ha variat, en primer lloc se'n dóna la forma actual i, després, la definició. Només es posa nota la primera vegada que apareix en el text.

OBSERVACIONS LINGÜÍSTIQUES

L'anàlisi exhaustiva de les característiques tant textuals com fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques de la consueteta de Lladó depassa el propòsit d'aquest estudi, per la qual cosa ens limitarem a exposar alguns dels seus trets més rellevants. Però, més enllà d'aquestes notes entorn de la llengua emprada pel recull de documents que configuren la consueteta, hem de subratllar la importància de testimonis com aquest, que palesen la plena vitalitat del català escrit en un període de la història de la llengua i la literatura catalanes marcat pel poc espai que ocupen les obres de literatura de ficció escrita en la nostra llengua.

El recull de cerimònies i consuetuds que apareixen en una consueteta genera un document de caràcter prescriptiu i instructiu, la qual cosa en determina les principals característiques textuals, com ara un ús completament instrumental de la llengua, sense pretensions ni ornaments retòrics, definit per la funcionalitat i l'utilitarisme, perquè l'expressió lingüística està subordinada a un objectiu primordial, que és el d'aplegar amb claredat les obligacions dels rectors i els clergues, els usos particulars de la parròquia i els protocols cerimonials. Això explica la voluntat d'aconseguir una expressió objectiva i sòbria, posada al servei de la precisió, malgrat que aquesta a vegades no s'acaba d'aconseguir, tal com succeeix especialment en les llargues enumeracions o en les abundants coordinades copulatives amb "y", les quals dilaten els períodes sintàctics i sovint generen en el lector ambigüitat interpretativa per la manca de puntuació, que l'editor ha d'intentar de reconstruir.

L'afany de claredat també es reflecteix en els freqüents elements explicatius, que solen anar introduïts per expressions com “ço és” o “ço és a saber...”: “al servici de l'endemà, so és, del diumenja après...”, “la sua llegítima, so és, sos fills naturals e ningú sobrevenint”, “lo curat, so és, lo qui té duas domas unidas”, etc.; alguna vegada el que s'explica és el significat d'una expressió llatina del text original de partida, com “*in omnibus diebus anni*, ço és, en tots los dies de l'any”, i també s'hi usa el terme llatí equivalent a “*ita videlicet*, ço és a saber”.

La necessitat de situar unes actuacions dins del calendari litúrgic o en unes cerimònies que han de tenir lloc en un determinat moment fa que hi abundin les referències temporals: “tots los dias de l'any”, “en lo diumenge següent, après la vigília de disapta, a missa major”, “en la festa de Pasqua”, “de la festa de Tots Sts. Fins a la festa de St.”, “en lo mes de maig”...

Un altre tret essencial d'aquest tipus de text són les formes i perífrasis verbals que expressen obligació, i n'hi recollim moltes variants. En el primer document, de final del XVI, hi ha diverses construccions amb aquest sentit, com amb el verb *ser* més un participi (“sia dividida o partida”, “sie obligat a compositar-se ab dit diacha”) o una mena de futur de manament (“y de aquell pa y ous que portarà se abeurà aquell vi per dita vigília”); d'altres es formen amb el verb *ser* concordant amb el participi del verb *tenir* seguit d'infinitiu (“sien tenguts donar”, “és tingut donar los dits marit y muller”, “no és tengut lo dit diacha tocar los senys”, “tots los dits hòmens són tinguts a portar los raïms”...), amb el verb *deure* més infinitiu (“lo dit sagristà deu comprar cordes”, també reforçada a “pren y deu pendra”), i una combinació d'ambdues, per remarcar el sentit d'obligació (“lo dit diacha... deu y és tengut en ajudar al sagristà...”, “lo dit diacha deu anar y és tengut de anar a Gerona”).

Són més properes a nosaltres les formes amb el verb *haver*, que en el primer document sol aparèixer sense la preposició *de* (“lo sobredit diacha ha pendre los ous del salpàs”, “en los quals ous los dits clergues no y hagen aver res”), tot i que també hi trobem *de* alguna vegada (“axí dien se ha de observar”); aquesta perífrasi amb *haver de* s'utilitza més als documents 2 (“lo sermó... se ha de fer”, “que no aja de partir ab lo diaca”) i 3 (“àn de pagar conforme los pagesos”, “se ha de fer en lo monestir”, “dits caritaders àn de donar”...), al costat de *tenir de* (també al document 4): “lo curat... té de administrar los sacraments”, “lo curat... té de administrar tant a malalts com a sants” o “que me tingués de restituir”. Podem fer notar aquí que en els documents 2 i 3 es repeteix la fórmula “Ítem és de costum” o “Ítem és de costum y de dret”, una altra manera de recordar i remarcar els usos interns de la comunitat.

La consuetud de Lladó presenta una notable uniformitat lingüística, malgrat que es tracti d'un recull de textos elaborats per diferents mans i amb

una cronologia dilatada (de final del XVI al XIX), el més interessant dels quals, si més no des d'un punt de vista lingüístic, és el primer, obra del clergue Bernat Colomer, un "trallat" al català d'un text llatí del XIV, una font llatina que, com veurem, n'explica algunes característiques.

La uniformitat entre la llengua dels diversos documents, a la qual ens hem referit anteriorment, es constata en el vocalisme, amb la neutralització de *a/e* en posició àtona, un fenomen que es va estenent a partir del segle XVI; es mostra amb la convivència de solucions gràfiques com "necessàries/necessàrias", "següent/sagüent", "enomenada", "vilas", "tastament", etc., presents arreu. La neutralització de *o/u* és més moderna, amb un únic testimoni, al document 1, amb l'alternança "escudella/hescodella". I també podem fer referència a la monoftongació de *qua-* en posició inicial àtona als documents 1, 2 i 3: "cortó", "cortons" i "Coresma"; al document 3, la forma "quartera" conviu amb "corteras" i "cortans".

Respecte del consonantisme, més enllà d'alternances gràfiques que no sembla que recullin una realitat fonètica diferent (com les variants "mig/mitg-mitga/mitja", "Singuaxesma-Siquagesma", "max-maix", etc., que apareixen en un mateix document), el conjunt del text coincideix en l'emudiment en posició final tant de la *-t* ("semblans/semblants", "contens", "malals", "parts/pars", "Monserrat", "Tots Sans...") com de la *-r* ("domés/domers", "masovés", "dinar", "majós/majors", "pèndrer", "hobrés", "lo dia de St. Pere Martí", "St. Bernaber apòstol", "Prió", "respòndrer..."), encara que al document 2 només n'hi ha un exemple ("obrés"). En canvi, es percep una divergència en la diferenciació fonètica de *b/v*, perquè en els documents 1 i 2 no hi ha cap mena de confusió, per la qual cosa les grafies deuen respondre a una pronunciació distinta, mentre que els documents 3 i 4 mostren que s'ha perdut la distinció, d'acord amb solucions gràfiques com "benabenturats", "Sebastià/Sevastià", "venedictió/benedictió", "bendereta/vendareta", "Bàrvera/Bàrbera" o "bista".

Pel que fa a la morfologia, notem les formes "jóvens hòmens", que conserven la *-n* final etimològica en el plural d'aquests mots masculins, al document 1, on també es constaten tres graus de determinació dels demostratius, amb "aquests/aquex/aquella"; el predomini de "asò-açò" (només al document 4 trobem "això") o els indefinits masculins "altre-altres", amb les variants "altros" i "altro", que són més freqüents al document 3. Quant als verbs, ja hem comentat l'abundància de les perífrasis verbals d'obligació explicables pel gènere textual a què pertanyen les consuetes; a part d'això, podem esmentar, entre d'altres aspectes, les formes de subjuntiu amb la desinència *-a* (escrita >a,e<) als documents 1, 2 i 4 ("asò que se observe

tostemps”, “sie soterrat”, “sia posat”, “diga”, “hage”, “mora”, “puga”, “premètan”, “prèngan”, “tinga”...), al costat de les formes amb *-ia* (“encara que se entèria al monestir”, “que rèbia”, “prènia”), que apareixen als documents 2 i 3, les quals s’havien començat a estendre amb força al segle XVII, i de la forma sense la desinència *-i* del document 3 (“perquè Déu omnipotent no-s defens de qualsevols tempestats i-ns quart los fruits de la terra”).

Abans hem fet referència a l’abundància d’enumeracions i de la coordinació copulativa, però el més interessant de la sintaxi de la consuetat és el calc i l’adaptació d’algunes construccions llatinitzants del document 1, les quals es mantenen en la prosa administrativa i jurídica del XVII, com les oracions d’infinitiu (“és de costum alguns pagesos portar pa”) i de participi de present concertat (“tots tenins masos o bordes”, “cascuna persona predita, descendent y ordinant o fent tastament”, “tota persona de tota parròchia y vilas morint fent tastament”, “e tots los sobredits prenens la dita premíssia de raïms”, “tots los havens o tenins pollins”, “a cascú comunicant o combregant” o “dit sagristà deu donar al poble demanant

La casa pairal de Can Pascual es troba al nucli del poble de Lladó.

hòstias no consagradas”). En aquest mateix sentit, observem als documents 1 i 2 una altra construcció llatinitzant similar, la que deriva dels participis de futur concertats (“altras cosas que per ànima sua sien fahedoras après la mort”, “en les dites misses celebradores”, “los predits clergues sien en aquellas almoynes donadores”, “per la qual premíssia de raïms rebedors”, “als officis salebradors en dita isglésia”). També ens remeten a l'àmbit de la prosa jurídica algunes construccions binomials com les del document 1 (“deu pendra y aver” o “lo sagristà qui ara és o per temps serà en dita isglésia”) i 2 (“lo pobla de Lladó dóna y vol sia donat al dit rector”).

En relació amb el lèxic, el camp semàntic predominant és el que té a veure amb el món eclesiàstic, com és lògic, amb nombrosos mots referits a la litúrgia, l'ornamentació, el culte... Criden l'atenció algunes paraules patrimonials ara en desús, com, entre d'altres, “colre” (retre culte, observar una festivitat), “senys” (les campanes), “coc” (cuiner), “engranar” (escombrar), “cors” o “corps” (cos), un mot que en molts casos esdevingué sinònim de *cadàver*, etc. Hi ha altres mots interessants, com “estrangers”, amb el sentit de *forasters*, és a dir, que són de fora del terme (“serà soterrat en lo sementiri de Sta. Maria o en altra sementiri stranger”, “en la casa pròpia o strangera”); els mots “trallat” i “tralladada”, derivats del verb “tralladar”, amb el significat de *traducció*, com apareixien en els pròlegs dels traductors medievals, i que també podien significar *còpia*; la paraula “rims” al document 3, una variant característica de part dels parlars empordanesos que encara s'empra, al costat de “raïms”, mot que igualment és present al mateix document 3 (“reïms”) i també als 1 i 2 (“raïms”); “aixís”, al document 4, una variant dialectal de “així”, que surt també a tots els documents; les formes antigues “divisit/divisides”, que veiem al document 1 alternant amb “dividit/dividida”, generalitzades més tardanament; finalment, les formes “provassó/ provassons”, del document 4, al costat de “professó”, la forma usual en el llenguatge oral vigent encara al Principat, que es troba en els altres documents, totes variants de *processó*, i al document 3 apareix “processions”, un llatanisme, amb caràcter culte (derivat de *processio*, *-onis*). Al document 1, alternant amb “servei”, hi ha la paraula “servici”, que cal considerar un llatanisme, com “núncio/núncios”, del llatí *nuntius*, una altra forma cultista llatinitzant; i al text 3 trobem “modo”, mot documentat des de principi del XV, provinent del llatí *modus*, un altre cas de paraula llatina catalanitzada a mitges amb una -o final, tret comú en molts textos fins al XIX (podeu veure sobre aquestes qüestions les reflexions de Joan Corominas al DECLC).

Els castellanismes entren en el català a principi del XV, i la llengua culta es veu molt més afectada per aquesta qüestió que no pas la parla col·loquial;

a partir del XVI es fan més abundants en força textos escrits i augmenten com més avancem el XVII. En aquesta consuetat n'hi ha ben pocs: són absents al document 1; al document 2 hi ha “*menos*”, tot i que als documents 1 i 3 veiem les genuïnes “*manco*” i “*al manco*”, que havien estat molt freqüents a l'Empordà; en els documents 2 i 3 apareix “*Crusada*”; i al document 4, el que conté un nombre més elevat de castellanismes, com cal esperar pel seu caràcter més tardà, es troben “*pàrrocos*”, “*menos*”, “*antes*” i “*mandato*”.

Per acabar, hi ha termes presos directament del llatí, atesa la naturalesa de la consuetat i la seva font llatina, de la qual provenen, al document 1, “*pro septime*”, “*pro setima*”, “*de senne*”, “en lo capítol sobre dit *de rusticis*”, “lo dit diacha pren y deu pendra... *unum cisum bladii*”, “...axí com sobre és dit *cisus intelligit* anap de fusta”, “pren axí matex *unum cisum* de farina de comú” o “*in duabus charitatibus*”; alguns altres són propis de la litúrgia: “*corpus domini*”, “*lo ita missa est*”, “lo ofici de *Nativitate Beate Marie*” o “dir allí lo hevangeli de St. Joan *in principio erat*”; i també en trobem que són habituals en el llenguatge jurídic, incorporats directament sense adaptació, com “*excepto*” (al document 1) o “*qdam.*” (=“*quondam*”) i “*bervaliter*”, al document 4.

TOPONÍMIA

La presència de topònims propis del poble i que facin referència a cases o masos que estaven subjectes a diverses prestacions a la parròquia és un fet habitual. En el cas que ens ocupa podem observar que aquesta enumeració és relativament curta i de cap manera exhaustiva. Malauradament, són corrents diverses expressions genèriques que van estalviar als redactors de la consuetat de fer una llarga llista amb tots els noms propis. Ens referim a expressions del tipus: “Ítem tots masos, amasats y bordas en què personas astaran...”; “Ítem és de costum dit diaca de pèndrer de cada mas de Lladó, dret ho endarrocat,”; “per cascun mas e borda qui fa vigília en dita parròchia”, que fan referència als masos; o aquestes altres: “Ítem tots tenins o bordés en la dita parròchia en la quals persones staran, ho tenint masos a ells propiats...”; “Ítem tots hòmens y fembras de la dita parròchia e vila de qualsevol condició sie[n]...”, que es refereixen a les persones que hi viuen i devien ser suficients per incloure tots aquells que es trobaven sota la seva jurisdicció.

No oblidem que el primer document és la traducció d'una primera carta comuna redactada en llatí amb data del 2 d'agost de 1319. Els altres tres documents són més moderns i les notes addicionals aporten alguns noms nous.

Així, hi trobem l'esment del mas de l'Om devall,⁽³¹⁾ que apareix en una escriptura de Ramon de Carbonills de 12 de febrer de 1295, en la qual Berenguer, prior de Santa Maria de Lladó, estableix a Joan d'Om de Baix, de Lladó, i a la seva esposa Elicsendis, un pati per edificar casa, situat a Lladó, a cens de 2 sous 11 diners bar.⁽³²⁾

Seguidament, la borda d'en Puyol dellà⁽³³⁾ i el mas Joan d'en Puyol desà o simplement el mas Pujol, es refereix a l'actual barri del Pujol, situat a tramuntana del nucli del poble i que trobarem més endavant en parlar del mas Olivas.

Més al nord, s'esmenta la borda d'en Baderres.⁽³⁴⁾ Sobre aquest mas, en un document de 1241, veiem que forma part de l'herència d'Arnau Olivas,⁽³⁵⁾ del mas Olivas que veurem més avall.

Després s'esmenta repetidament el mas Villa o d'en Vila, que es troba al nord-est de can Olivas, i el mas des Conch.⁽³⁶⁾ D'aquest darrer en tornem a trobar una referència documental del 25 de setembre de l'any 1227, signada pel prevere Arnau, segons la qual Joan de Conc, la seva àvia Arsendis i el marit d'aquesta, Ramon, donen a l'altar de Sant Miquel de l'església de Sant Feliu de Lladó una olivera situada a la parròquia de Lladó, indret de Pontarró, amb dret per a l'obrer de Sant Miquel de replantar-la si morís; en el mateix document Ramon de Salvatella i el seu fill Castelló donen semblantment una olivera situada a Coma de Llinar; Ramon de Coma i Saurina, esposos, una olivera situada prop de la porta del seu mas Riera; Besalú de Coromina dóna igualment una olivera situada a Mal Cruquel, tots amb reserva d'un terç dels fruits per als senyors.

Uns anys més tard, el 25 de juliol de 1241, tornem a trobar referències als habitants del mas Conc que el situen a prop del curs del riu Manol. Per una banda, Guillema, filla de Guillem de Conc, de Lladó, en nom propi i de la seva filla Arsendis, defineix a Joan Menevol i a la seva esposa Pereta el mas de Manol (Menevol) de Sant Martí Sasserra, amb reserva de drets per a Santa Maria de Lladó, per 290 sous bar.; i, per l'altra, Joan de Conc enfranqueix

31. A la consuetud de 1319 apareix com *manso de Ulmo inferiori* (VAYREDA, P., *op. cit.*, pàg. 192).

32. MARQUÈS, J.M., "Documents de Sta. Maria de Lledó, anteriors al s. XIV, conservats a l'Arxiu Diocesà de Girona", *AIEE* 22, (1989), pàg. 290.

33. A la consuetud llatina el trobem citat com *borda de Podiolo de la Font*, això és borda de Pujol de la font (VAYREDA, P., *op. cit.*, pàg. 192).

34. *Buderris* a la carta comuna (VAYREDA, P., *op. cit.*, pàg. 192).

35. *127 Genealogies de Fernando Viader. La Memòria familiar dels propietaris gironins*, edició a cura de GARCIA, R.; GÍFRE, P., Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural, 2004, pàg. 169.

36. El trobem com *mansi de Conquo* (VAYREDA, P., *op. cit.*, pàg. 199).

Can Olivas de Manol fou una de les masies més importants de Lladó, que fou propietat de Pere Vayreda i Olivas.

Guillema de Manevol i la seva filla Arsendis, de Sant Martí Sasserra, i els declara lliures de tota mena de fermances que haguessin fet.⁽³⁷⁾ Finalment, en un pergamí de Santa Maria de Lladó, de l'any 1334 i publicat per Pere Vayreda,⁽³⁸⁾ trobem que un tal Pere de Conch ven a Joan Trilla, capellà de Santa Maria del Mont, una peça de terra situada a la parròquia de Sant Martí Sasserra al lloc conegut com Serramitjana.

Les cites del mas Olivas s'han d'identificar amb can Olivas de Manol, sense cap mena de dubte, una de les propietats més importants del terme. La referència més antiga la trobem el 12 de juny de l'any 1245, signada pel sacerdot Joan, en la qual apareixen també la borda d'en Pujol, citada anteriorment: Arnau d'Olivas, de Lladó, i el seu fill Berenguer firmen a Berenguer de Pujol, de Lladó, i a la seva esposa Ermessenda, persones

37. MARQUÉS, J.M., "Documents ...", pàg. 279.

38. VAYREDA, P., *Santa Maria del Mont. Notícia històrica d'aquest santuari*, Girona, 1931, document 6.

pròpies seves, un hort situat a Lladó, al torrent de Pujol, amb reserva de drets per a Santa Maria de Lladó, i els estableixen la terra de Costa de Pujol a tasca, i la borda de Pujol, per 50 bar. de doblenc.⁽³⁹⁾ Aquest Berenguer d'Olives, de Lladó, fill d'Arnau, i la seva esposa Beatriu Adilbert de Besalú, venen a Guillem de Güell i Pere de Santa Maria, de Besalú, la borda de Pujol, situada a la parròquia de Sant Feliu de Lladó, on habiten Ermessenda de Pujol i el seu fill Arnau, per 500 sous bar., que són destinats a satisfer deutes usuraris contrets amb els jueus de Besalú, segons escriptura del 9 d'abril de 1254 de Ramon de Prat, de Besalú.⁽⁴⁰⁾

Aquest mas, que havia pertangut a la família Olivas des del segle XIII, estronca el seu nom amb el casament de l'hereva Josepa Olivas de Noguer amb el botànic Estanislau Vayreda i Vila, i així passa a mans de la família Vayreda. D'aquests passà al seu fill Pere Vayreda i Olivas, casat amb Maria Bech i Olivet. En morir sense descendència, la propietat va passar al seu nebot, el pintor Lluís Vayreda i de Trullol, i d'aquest al seu fill Jordi, l'actual propietari.⁽⁴¹⁾ L'aspecte present és el mas reformat el segle XVIII.⁽⁴²⁾

També se cita el mas Soler, a la banda alta del poble. El mas Costa, amb una ubicació ben coneguda, apareix en un document de Ramon de Carbonills del 9 d'abril de 1295, en el qual Arnau de Foixà, de Sant Cebrià dels Alls, hereu de Ponç de Lladó, oncle seu, ven a Berenguer de Caselles i Pere Ferrer, procuradors de l'ofici de les relíquies de Santa Bàrbara a l'església de Lladó, i a Pere de Lledars i Pere de Coromina, procuradors de l'altar de Sant Miquel de la mateixa església, per meitats indivises, els drets que rebia al molí del mas Costa, situat a Lladó, a la riera del Manol, per 270 sous bar.⁽⁴³⁾

Mas Ribas es troba a la riba dreta del Manol,⁽⁴⁴⁾ del qual només en resten les ruïnes.

Una primera referència indirecta del mas Cors la trobem en un document del 19 de novembre de 1267, de mà de Ramon, sagristà de Borrassà, en el qual Guillem i Joan de Corts, clergues de Lladó, estableixen a Berenguer Bartomeu, del mateix lloc, i a la seva esposa Guisla, un erm per a plantar-hi vinya, situat a Cistella, indret de Rocasses, que és part del mas Canal de Lladó i afronta a

39. MARQUÉS, J.M., "Documents ...", pàg. 280.

40. MARQUÉS, J.M., "Documents ...", pàg. 283; 127 *Genealogies de Fernando Viader* ..., pàg. 169.

41. 127 *Genealogies de Fernando Viader* ..., pàg. 169-170, nissaga 82.

42. TREMOLEDA, J., *Lladó*, «Quaderns de la Revista de Girona», 100, Girona, Diputació de Girona, Caixa de Girona, 2002, pàg. 36-37; TREMOLEDA, J.; MINOBIS, P. i B., *La Garrotxa d'Empordà. Lladó-Cabanelles*, Guies de Patrimoni Local, 1, Girona, Diputació de Girona, 2003, pàg. 94-95.

43. MARQUÉS, J.M., "Documents ...", pàg. 289.

44. VAYREDA, P., *El priorat* ..., pàg. 14.

tramuntana amb el riu Vatagelan,⁽⁴⁵⁾ a un quart dels raïms posant un quart de les despeses, per 5 sous d'entrada.⁽⁴⁶⁾ Pocs anys més tard, l'11 de març de 1275, en un document redactat per Ramon de Carbonills, escrivà i clergue de Santa Maria, s'explica que Arnau de Monell, sagristà de Santa Maria de Lladó, estableix a (...) (possiblement Joan) i Guillem de Corts, clergues de Sant Feliu de Lladó, una terra situada a Lladó, indret d'Illa de Riera, prop del mas de Corts, a cens de 12 diners bar., per 3 sous d'acapte.⁽⁴⁷⁾

Els masos Llavanera i Serra estan situats a la banda sud-est del nucli del poble.

Ricalbó és un mas que està situat al sud de can Brujó, a l'altra banda del torrent de la Tria. D'aquest nom en tenim una referència antiga: Guillem de Casadellà, obtentor del benefici fundat per Dalmau de Creixell a Sant Martí Sasserra, i Andreu Ricalbó, obtentor de la pabordia de la capella de Sant Jaume de Cabanelles, renuncien als seus beneficis per tal de permutar-los, 10 de setembre de 1362.⁽⁴⁸⁾

Can Brujó domina un pla a la sortida de Lladó en direcció a Cabanelles. D'aquest mas en trobem diverses notícies. Miquel Brujó, de Lladó, diposita 7 lliures a lluïció d'un censal dels aniversaris d'Avinyonet i Vilanant. (21 de novembre de 1543); foren prestades a Esteve Vilanova, de Navata.⁽⁴⁹⁾ Josep Brujó, clergue de Lladó, funda un personat dotat amb 50 lliures, que posteriorment augmenta amb 306 lliures i finalment permuta amb Pau Boadella, prevere natural de Salitja, obtentor del benefici diaconil de Santa Bàrbara de Lladó (1710).⁽⁵⁰⁾ Finalment, a mitjan segle XVIII, trobem una sèrie de documents referits a un Josep Ros Brujó, segons els quals el bisbe confereix la rectoria de Dosquers, renunciada per Segimon Sayol, a Josep Ros i Brujó, prevere natural de Lladó (1741), de la qual fa professió de fe,⁽⁵¹⁾ però a la qual renuncia l'any 1745; el vicari general li confereix la rectoria de Sant Esteve de Guialbes, de la qual fa professió de fe.⁽⁵²⁾ Ja en el segle XIX, Ignasi Brujó fou un comandament militar dels carlins durant la Primera Guerra Carlina.⁽⁵³⁾

45. Vayreda recull encara el nom antic de Vallagelà, a la zona coneguda avui com el Bac de la Sala (VAYREDA, P., *El priorat ...*, pàg. 14).

46. MARQUÉS, J.M., "Documents ...", pàg. 285.

47. MARQUÉS, J.M., "Documents ...", pàg. 286.

48. ADG D-162-01090.

49. ADG U-326-02396.

50. ADG D-364-02373, 02427 i 02428.

51. ADG D-395-02806, 02820.

52. ADG D-399-03750, 03751, 03759.

53. TREMOLEDA, J., *Lladó, ...*, pàg. 46-47.

A l'antiga vall del Llor, a ponent del poble, que en època de Pere Vayreda ja s'anomenava riera d'en Roure,⁽⁵⁴⁾ hi trobem citats els masos Roura, Corominas i Llor. Actualment el nom d'aquest darrer s'ha perdut, però encara avui can Güives manté l'antic topònim.

Altres referències disperses que apareixen a la consuetua són la casa d'en Prat i na Juliana, la casa d'en Casellas, i també Joan del Pedró, Berenguer Saló i Ramon Torter.⁽⁵⁵⁾ Can Pasqual és una de les cases pairals del nucli de Lladó.

L'esment de diverses peces de terra es troba a “camp d'en Pasqual y de un altro tros de camp d'en Costa de Manol, camp d'en Casellas”.

Curiosament, en parlar dels horts només s'esmenten les excepcions, els que estan exempts de pagament, que són justament els que tenien vinculació amb el monestir: “L'ort del cap de la Trilla del monestir e de l'ort d'en Guillem Oliva qui és dins la dita trilla del monestir e ort de la Trilla de la sagristia del monestir”. La seva menció és molt antiga i remunta a la fundació del monestir, ja que apareix en data del 14 d'octubre de 1089; entre les donacions que fan Adalbert Gausbert i la seva esposa Alamburga a Santa Maria de Lladó s'esmenta la del cap de la Trilla.⁽⁵⁶⁾

Finalment, hem de fer notar que s'observa una distribució geogràfica dels masos esmentats respecte als pagaments que realitzaven als capellans de la parròquia de Sant Feliu o al prior del monestir de Santa Maria amb motiu de les confessions. Afortunadament, que s'hagi mantingut la major part dels noms antics fins a l'actualitat facilita enormement la seva identificació.⁽⁵⁷⁾

En el document 2, aquest punt està redactat de la manera següent: “Ítem és de costum los pagesos pagar confessions al sr. Prior y al rector de St. Faliu, so és, lo Mas Pujol, Olivas, Soler, Costa, Ribas, Cors i Llavenera, y lo Mas Serra, Ricalbó, Brujó, Roura, Corominas i Llor al sr. Prior, so és, una cortera de blat de masura de Baselú per mas, que és un cortà”.

En el document 3, aquesta distribució es manté invariable: “Ítem és de costum en la pnt. parròchia de Lladó pagar los pagesos menias o confesias al sr. Prior y a n'al curat de St. Feliu, so és, lo Mas Pujol, Olives, Soler, Costa, Ribes, Cors y Llavanera al sr. curat de St. Feliu, y al Mas Serra i Ricalvó, Brujó,

54. VAYREDA, P., *El priorat ...*, pàg. 14.

55. *Ioannis de Podrano Berengarii Selom et Raymundi Tartre* en el document llatí (VAYREDA, P., *El priorat ...*, doc. 40, 203).

56. VAYREDA, P., *El priorat ...*, pàg. 146-147; MARQUÉS, J.M., “Documents ...”, pàg. 274.

57. PRAT, LL., “El priorat Agustinià de Santa Maria de Lladó i els seus priors”, *AIEE* 24, (1991), pàg. 215.

L'ermita dels Apòstols es va construir sobre el puig Valentí, des d'on es domina un ampli paisatge.

Roura y Corominas y Llor al sr. Prior, so és, una cortera de Basalú per mas, que és tres cortans masura bar”.

És a dir, que els masos que es troben al nord, a llevant i a sud fins al camí de Navata pagaven al curat de Sant Feliu (hem dit camí de Navata més que no pas el rec de la Tria perquè el mas de Ricalbó queda a la seva dreta). Tota la banda sud-oest del terme, en canvi, ho feien al prior.

Pel que fa a les capelles o ermites que se citen en la consuetat, havia existit una petita capella dedicada a Sant Sebastià, en agraïment per haver lliurat el poble de la pesta. Montsalvatge conta que s'enrunà abans d'haver-se acabat, en un lloc que devia estar a uns 300 m al nord-oest del poble.⁽⁵⁸⁾

58. TREMOLEDA, J., *Lladó ...*, pàg. 49.

La capella de Sant Felip i Sant Jaume, altrament coneguda popularment com l'ermita dels Sants Apòstols, que s'aixeca al puig Valentí, a 2 km a l'oest del poble, vora el camí de Sant Martí Sasserres, és una construcció modesta, d'una sola nau i absis semicircular. Existia de temps antic, com demostra un llegat testamentari fet per Dolça Olivas l'any 1398. Estava agregada a la parròquia de Sant Feliu. La romeria se celebra el dia 1 de maig; antigament s'implorava la protecció en dies de calamitats públiques. En la primavera del 1898, s'hi congregà el poble en massa per demanar pluja i alleugerir la greu sequera que afligia la comarca. L'1 de maig, dia dels apòstols Sant Felip i Sant Jaume, s'anava a l'ermita dels Apòstols en processó i s'hi feia aniversari per l'obra de la parròquia de Sant Feliu.⁽⁵⁹⁾

Pel que fa als altar de la parròquia, el que apareix citat amb més diferència és l'altar de Sant Feliu o altar major. També s'esmenten l'altar de Sant Miquel, el del Roser i el de Santa Bàrbara.

59. *Ibidem*, pàg. 58-59; TREMOLEDA, J.; MINOBIS, P. i B., *op. cit.*, pàg. 82-85.

DOCUMENT 1

CONSUETA DE SANT FELIU DE LLADÓ (1319, 1589, 1643) (Arxiu Patrimonial Pasqual de Lladó: documentació parroquial, consuetud de Sant Feliu de Lladó traduïda al català, d'una còpia llatina de la carta del comú de Sant Feliu de Lladó de 1319, per Bernat Colomer, curat⁽¹⁾ de la parròquia de Sant Feliu, el 8 de gener de 1589; amb anotacions de Pere Joan Pasqual, rector de Sant Feliu, el 2 de juny de 1643. Quadern de 21 x 16, 36 pàg., 26 escrites).

(...) Ítem lo dit sagristà⁽²⁾ deu posar dos llums tots los dias de l'any, so és, cada dia a missa major, quant se llitg lo evangeli, sobra lo armari e, finit dit evangeli, los dos dits llums sien apagats.

Ítem lo dit sagristà deu comprar cordes o sogues necessàries a las campanas de dita isglésia de St. Faliu e lo diacha sobradit deu aver fermens⁽³⁾ e lligar aquellas y huntar los senys⁽⁴⁾ així com a ell serà ben vist. Les altres cosses necessàries de dits senys deuen fer los parrochians de dita parròchia comuna ab llurs despensas.

<Ara de assò no se'n reb res> Ítem tots masos y amasats⁽⁵⁾ y bordas⁽⁶⁾ en les que habiten persones, o tenint masos ells apropiats,⁽⁷⁾ en la dita parròchia, sien tenguts donar al Rnt. Sor. prior y dos clergues domers, anualmente, una vigília, so és, a saber: tres lliures de pa de forment⁽⁸⁾ e quatra cortons⁽⁹⁾ de vi pur,⁽¹⁰⁾ a mesura vella de Paralada, que són ara tres cortons y mitg de vi a mesura corribla⁽¹¹⁾ de Paralada, y més deu ous, accepta lo mas de l'Olm devall, lo qual fa per vigília dues /1/ lliuras de pa de forment, una lliura de pa de forment per oblatió⁽¹²⁾ y sis ous, tres cortons y mitg de vi pur e un cortó de cera per vigília, i l'altra cortó de cera en la vigília de l'altar de St. Faliu.

Ítem la borda d'en Puyol dellà⁽¹³⁾ fa vigília complida, axí les altres bordes de dita parròchia fan.

1. Sacerdot que té cura d'ànimes.
2. El sagristà de Sant Feliu és un clergue que ha de celebrar missa cada setmana a l'altar de Sant Miquel i que té cura de les provisions necessàries per a la celebració dels oficis litúrgics.
3. Fermalls, allò amb què es ferma o lliga alguna cosa, en aquest cas les campanes.
4. Campanes d'una certa grossària, sobretot instal·lades en una torre.
5. Sinònim de mas de remença, en què el senyor útil no pot abandonar el mas sense haver redimit la seva condició servil (home propi, soliu i afocat o amasat).
6. Masos de petites dimensions; des del punt de vista fiscal equivalia a mig mas.
7. Masos apropiats, ser masos d'homes propis.
8. Blat de molt bona qualitat.
9. Quartons. Mesura de capacitat, per a vi. Si prenem les mesures de Peralada, una bóta de 51,875 l, equival a 4 mallals i 40 quartons; un quartó equival a 1,2968 l. ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, L., *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990, pàg. 345.
10. Vi pur, "puri vini", equivalent a vi de bona qualitat, ni agre, ni escaldat, ni tèrbol.
11. Corrent, actual.
12. Oblació. Acció d'oferir.
13. De més enllà.

Ítem la borda d'en Baderres dóna y fa per vigília tres lliuras de pa de forment y sis ous y tres cortons de vi pur y una lliura de pa de forment per oblatió y mitg cortó de cera per vigília del l'altra mitg cortó de cera en vigília de l'altar de St. Faliu; e tots aquests tres damunt dits, ensemps, fan vigília, tots en un dia, e la dita vigília se comprèn aprés de mas Joan d'en Puyol desà,⁽¹⁴⁾ y asò fonc fet per rauó de un acta de composició⁽¹⁵⁾ antiga.

Ítem tots los sobredits pagesos, tenint mas y bordes, sien tenguts offerir una lliura de pa de forment en lo diumenge següent, aprés la vigília de disapta, a missa major, encara que sían dos companyons⁽¹⁶⁾ y casqun de aquells sie tingut offerir dita lliura de pa, la qual lliura de pa e oblatió sie dividida o partida axí com los altres oblacions; enperò si no hi ha sinó una lliura de pa per oblatió, aquella deu aser de aquell qui celebra la missa; si són duas, la una deu pendra lo celebrant, l'altre de l'hospital, l'altre en quiscun /2/ disapte de l'any, accepta en lo advent y en la coesma, deu guascú attendre casquí a qui comesa la dita vigília, ço és un cortó de cera y que crem la nit de disapta damunt dita la meytat de dit cortó devant lo altar de St. Faliu; l'altra mitat sia reservada per lo sagristà de dita isglésia al servici de l'endemà, so és, del diumenja aprés en la setmana sagüent si correrà vigília, com lo capbreu⁽¹⁷⁾ de la isglésia de St. Faliu se conté, acceptat⁽¹⁸⁾ en los disaptas de l'advent y en la coesma, en los quals disaptas no aporta vigília y accepta en la vigília de Pasqua de sinquagesma, en los quals dias de vigília no corren; açò sie enperò que si la festa de Nadal y de St. Faliu aquell diumenja no corre la dita vigília ne se'n fa mensió d'aquells quant en lo diumenja demont dit.

Ítem tostemps y quant pagaran vigília, ço és, a saber, de pa, vi, ous, deuen fer partir axí: que Rnt. Sor. prior haja la maytat de las duas vigílas y l'altra maytat del dos domés clergues per igual parts, acceptat, però, la cera que és del sagristà de dita isglésia, lo pa per oblatió y que sia partida axí com les altres oblacions com dalt és dit.

Ítem és manifest que tots los sobredits masos, fent vigília dobla, fan sis lliuras de pa y tres cortons y mitg de vi e vint ous; e si no /3/ dóblan, ni vi, ni sera, ni oblatió.

Ítem és cert que lo qui pendrà dita vigília deu donar a n'aquell qui aportarà la vigília dos ous he un cortó de pa, y de aquell pa y ous que aportarà se abeurà aquell vi per dita vigília que ha aportada; y aquell qui farà vigília dobla deu aver mitga lliura de pa e quatra pus⁽¹⁹⁾ per lo doblament de la vigília.

Ítem pren lo Rnt. Sor. prior, per rahó de la capellania⁽²⁰⁾ en la isglésia de St. Faliu, una lliura de cera del ciri vell, en la festa de Pasqua, per cascun any.

14. Deçà. De la part de cap aquí.

15. Conveni, pacte.

16. Companyns; els qui habiten, van o treballen en companyia d'un altre.

17. Acte, sovint protocol·litzat, pel qual el senyor útil reconeix tenir terres i béns per un senyor directe, raó per la qual li deu un seguit de prestacions.

18. Acceptat o exceptat. Amb l'excepció de.

19. Més.

20. Dret de patronat del prior de Santa Maria sobre la parròquia de Sant Feliu que, a més de drets sobre la rectoria que s'enumeren en la consueta, disposava del dret de presentació.

Ítem lo sagristà de la dita isglésia de St. Faliu pren y deu pendra altra lliura de cera del dit ciri vell, annualment, en la festa de Pasqua, y assò per los llums dels fosos.

Ítem lo Rnt. Sor. prior, per rahó de la capallania de dita isglésia de St. Faliu, pren y pendra deu, en la vigília de St. Faliu, annualment, tota la lluminària de dinés que de aquí oferiran, e a completas de dita vigília fins al tocament de las matinas e en après la dita lluminària de l'altar, la qual dit sagristà pren e lo dit sagristà de la isglésia de St. Faliu és tingut donar, annualment, al dit Sor. prior dues lliuras de cera, y en lo dia de St. Faliu per lo cens de cera y candelas que aquí o se offerexen en la dita vigília de St. Faliu; e ultra açò deu donar lo dit sagristà candelas necessàries a tots los offerins⁽²¹⁾ en la nit de la vigília demont dita, ço és, del seu, sensa massions⁽²²⁾ y despesas del dit Sor. prior.

<Asò se observa> Ítem lo Rnt. Sor. prior, per la rahó damunt dita, /4/ pren y deu pendra en lo dit dia de St. Faliu, annualment, totes les oblacions de pa y dinés que a la missa major offeriran a la mà del sacerdot, accepta sera y candelas que són de l'altar, salvat oblacions del diaqua de la dita isglésia del mas Villa e altrás seus parrochians e casas de aquells que tots són del diacha; e, servant lo seu dret en las altrás oblacions, deu aver dotze oblacions axí com ixen del sac avenint per ordre de la mà del capallà.

Ítem lo dit sagristà de dita isglésia de St. Faliu deu aver en aquell dia duas oblacions de pa per a natajar la isglésia; los clergues y domés de dita isglésia no prenen ninguna cosa lo dit dia, so és, de oblacions, perquè són del Sor. prior, axí com ja sobre és dit y expressat.

Ítem tots masos, amasats y bordas en què personas astaran duen donar annualment en la dita festa de St. Faliu un cortó de sera, bona y neta, a l'altar de St. Faliu, lo qual cortó deu pendra y aver lo sagristà qui ara és o per temps serà en dita isglésia.

<Ara no fan més de anar lo dia ab professó> Ítem e aquell dia matex de St. Faliu deu lo Rnt. prior comensar totes les hores del dit dia de St. Faliu, e deu anar personalment comensar les primeres vespres; e lo dit dia deu anar ab professó aquí, celebrar missa major en lo altar de Snt. Faliu y fer sermó al pobla en aquex dia aquí matex congregat.

<Ja no y a memòria de tal cosa> Ítem lo Rnt. prior pren, ab los dos clergues do /5/ maers, en quascú de aquells, un albergue de quatra de cavall a ses cavalcaures y quatra troters,⁽²³⁾ y lo batlle, per rahó de la capallania de la dita isglésia de St. Faliu, paguen dit domers vuy en dia per lo demunt dit XX s. quascun per la dita alberga.⁽²⁴⁾

21. Oferint, que ofereix.

22. Messions. Despeses en diners.

23. La carta comuna diu: "*Alberguam de quatuor equitatoribus cum suis equitaturis et quatuor troteris*", és a dir, alberga de quatre cavallers amb les seves cavalcaures i quatre troters.

24. En un origen era el dret del senyor del castell d'albergar-se a la casa del vassall per un dia i una nit; els vassalls venien obligats a fornir pa i carn, a abeurar els cavalls, i a allotjar-los amb els seus servents. L'alberga es va commutar amb una imposició en espècie o, com és aquest cas, en diner. Vid. BONNASSIE, P., *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Barcelona, Eds. 62, 1981, pàg. 50-51.

<Ara dónan 5 s. al rector cada hu d'ells, com ha entre si tots són de la parròchia 20 s.> Ítem tots pagesos, bordés, jòvens hòmens y fembres e masovés e totes altres persones de dita parròchia y vila, de qualsevol condició sien, sien tinguts donar al Rnt. Sor. prior, clergues y domaers⁽²⁵⁾ de dita isglésia de St. Faliu, ensemps, alguna cosa per rahó de núpcies, so és, a saber: quatra sous bar. de tern per quascú dels marits y mullers; en los quals quatre sous prèn lo Sor. prior dos sous, l'altra mitat se partexen los dos clergues domaers demont dits; y quiscun del dit casat és tingut offererir a la missa en la qual se selebren les missas, so és, a saber: lo marit per la sua persona un cortó de sera e una fogassa⁽²⁶⁾ e un diner, y après entre los dos, marits y muller, deuen offerir un cortó de vi pur, e ultra açò deuen aver una fogassa, beneint les ores, la qual fogassa deu rehembra⁽²⁷⁾ e dar altra fogassa per redempció de aquella fogassa, la qual ha de aser del diacha; y és tingut donar los dits marit y muller al dit diacha un menyar y asò ha per la aygua beneyta la qual deu donar sobre dits marit y muller après de les núpsies fetes en la casa del dits casats, si romendrà en la parròchia de Lladó.

<Assó també se paga> Ítem tots tenins o bordés en la dita parròchia en la quals persones staran, ho tenint masos a ells propriats,⁽²⁸⁾ faran en la dita isglésia clergues /6/ d'aquella sanblans llexas⁽²⁹⁾ quant morran,⁽³⁰⁾ so és, a saber: per cascuna persona qui morrà, tres migeras de blat, en las quals deu haver la quarta part de civada, e tres migeres de vi primitiva,⁽³¹⁾ a masura vella de Paralada, per sapultura, e una migera de ordi *pro septine*⁽³²⁾ ab una calcadura,⁽³³⁾ la qual migera és dividida entre los dos clergues y domaers demunt dits, la mitat sie hu dels dits domaers qui sarà lavors semmana en la dita isglésia, deu tenir la dita migera ordi de *setine*, y per commemoració en la missa quiscun dia, per nou dias, per la ànima de aquella persona defuncta serà sepelida en lo dit sementiri; si no serà sepelida aquí, que no pervé tot lo altra blat, deu donar y pagar a mesura de seller del monestir de Lladó.

25. Domers. Clergues que exerceixen un càrrec eclesiàstic per setmanes i que s'alternen en les celebracions.

26. Peça de pa o coca.

27. Reembre. Redimir.

28. Apropiat, tingut en propietat.

29. Deixes, coses deixades en testament.

30. Moriran.

31. Error en la còpia. Aquest "primitiva" correspon, segons la carta comuna, a "*tres migerias primi vini ad tinam*", és a dir, a "tres mitgeres del primer vi sortit de la tina"; podria ser considerat el "vi de raig".

32. En la carta comuna, segons la transcripció de Pere Vayreda, es diu "*et unam migeriam ordeí pro septine cum uno calco*".

33. Calcatara. Pagament proporcional a la collita a què estaven obligats els senyors útils de terres i masos; sovint l'expressió era terç, braçatge i calcatara. "Ab un capbreu del monestir de Sant Daniel, fet per los emphiteotas del terme de Corçà [...] any 1320 [...] de hont apar que la calcatara és lo mateix que la tascha ...", Biblioteca Pública de Girona. Ms. 153, f. 163v. Així mateix queda disposat als *Costums de Girona*, quan es diu "*mensura calcaturae debet esse eiusdem valoris mensurae quae est tascha*", *Costums de Girona de Tomàs Mieres*, edició crítica i traducció de COBOS, A., Girona, CCG edicions, AHR de les comarques gironines, ILCC de la Universitat de Girona, 2001, pàg. 152. La tasca, comunament, sol ser a l'onzena mesura.

Ítem deu donar al diacha una cortera⁽³⁴⁾ de blat ab quart de civada, a mesura vella de Paralada, per sepultura.

Ítem que lo dit blat y vi, per sepultura, deu ésser dividit o partit per tres pars iguals, ço és, a saber: que cascun clergue e domaer haja una mitgera⁽³⁵⁾ de blat y l'altra mitgera de vi, y l'espital⁽³⁶⁾ ho almoynar del monestir ajhe l'altra migera de blat y altra migera de vi.

<Assò no sobserva> Ítem per la persona defuncta: tres sous y vuit dinés, tres lliuras de pa de forment /7/ per la oblació, per los quals dinés y oblació deu celebrar quascú de aquells missas per la part sua, dels quals deu aver lo Rnt. dotze dinés, una lliura de pa quascú dels domaers e quascú dels domaers altres dotze dinés e una lliura de pa, e lo diacha demont dit vuit dinés per lo dit convit.

<No se'n fa cosa> Ítem per los dits pagans lo dit blat per sepultura *pro setine* deu donar de pa de forment, vi y formatje, sense ous, als dits clergues y domaers de la dita isglésia y a dos núcios seus e al dit diacha, al núncio de l'hospital; que aporten lo blat demunt dit après dinar, com dalt és dit, per lo qual dinar los dits clergues deuen e són tinguts a celebrar missas per la ànima de aquell defunct en lo dia q. pendrà lo dit blat en lo dit dinar da dia.

Ítem tots fills y filles de pagesos y bordés sense heretament e tots jóvens hòmens y fembres y mesovés de la dita parròchia o vila, de qualsevol condició sien, pus q.⁽³⁷⁾ pàsan la hedat de deu anys y mig o sien en potestat del pare o de la mare o per ell és tingut fer semblants llexas quant moren, so és, a saber: quascun y cascuna persona predita, descendent y ordinant⁽³⁸⁾ o fent tastament, deu donar als clergues de dita isglésia o al dit spital tres corteras de blat ab quart de sivada e tres corteras de vi prim de tina per sepultura, la qual mesura sie dividida /8/ per tres parts iguals, axí com desobre és dit dels pagesos, una mitgera de ordi e assò és *pro setine*, com diu la carta als dits clergues e domaers, ab una calça,⁽³⁹⁾ y lo diacha de dita isglésia mitja cortera de blat ab quart de sivada; tot lo restant de blat y vi sie donat per les mesures desús especificades en lo capítol sobre dit *de rusticis* y sie divisit ho partit axí com dit y especificat de sus.

Ítem tres sous y vuit dinés per lo convit y tres lliuras de pa de forment quit⁽⁴⁰⁾ que sien divisits axí com desobre se conté dels pagesos, y sien fet lo matex servici e sie donat lo dit benefici en totes coses axí com desobre se conté per los pagesos; la qual sentència són contens de la dita edat, so és, del mascle de deu anys y mig y de la fembra de nou y mig; lo discret mo. Pont Albert, prevera, de capítol en la

34. Quartera. A Peralada, dues quarteres equivalen a una mitgera de 30,988 l; una quartera equival a 15,494 l. ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, L., *op. cit.*, pàg. 345.

35. Mesura de gra. Una mitgera de blat de Besalú equival a 46,346 l. ALSINA, C.; FELIU, G.; MARQUET, L., *op. cit.*, pàg. 345.

36. Hospital, casa on es recullen malalts, pobres o pelegrins.

37. Pus que. Després que.

38. Disposant en el testament, ordenant.

39. A la carta comuna diu: "*cum uno calco*".

40. Cuit.

isglésia e en lo official del sor. bisbe de Gerona, estant en la sua cort del dit sor. bisba a quatra de nonas de desembra any 1287, finalment dix y prenuncià e declarà en la dita cort ordenà que aquell és dit albat⁽⁴¹⁾ y per rahó de albat hés tingut que fos mort ho morís, so és, a saber: en edat de deu anys y mig la fembra que axí matex morirà, en la edat de 9 anys y mig sie tingut per albat y axí dien se ha de observar.

Ítem si alguna persona de dita parròchia /9/ o vila de sobre nomenada morta del dia de St. Joan Batista fins a la festa de Tots Sants, les llexes sobre dites aquí mateix sien pagades après lo servici complit;⁽⁴²⁾ e si alguna altra persona morrà de la festa de Tots Sants fins a la festa de St. Joan Batista del mes de juny, sie perllongada la paga de las llexas fins al dia de St. Joan Batista de juny, axí de hòmens jóvens com de fembras, qui per si astaran y foc faran. E la sua llegítima,⁽⁴³⁾ so és, sos fills naturals e ningú sobrevenint, no sie a ells en semblants pagos obligats, sinó que encontinent⁽⁴⁴⁾ que totes les llexas y sepultura y altras cosas que per ànima sua sien fahedoras⁽⁴⁵⁾ après la mort de aquells predits passen y paguen que no-l sie dad hespera ninguna.

Ítem que tota persona de tota parròchia y vilas morint fent tastament, avent la edat sobre enomenada, deu donar mitja lliura de cera al sagristà de dita isglésia de St. Faliu per rahó de sepultura. Y si dita persona defuncta serà soterrada en lo sementiri de St. Faliu, o en altra part ahontsevulla que sie soterrada, o en mar, o que sie soterrada en lo sementiri de Sta. Maria de Lladó, deu aver lo dit sagristà, après, un cortó de sera, e lo dit sagristà de la dita isglésia de Sta. Maria de Lladó altre cortó de sera per la dita sepultura.

Ítem si dita persona morint dexàs diners per misses celebrar per la ànima sua en la isglésia de St. Faliu de se compositar⁽⁴⁶⁾ lo hereter o al /10/ tre per ell ab lo dit sagristà de dita isglésia de candelas necessàrias de les ditas misses, ho deu aver del seu les sues candeles en la selebrasió de les misses, y asò que se observe tostemp quant los clergues strangers seran damanats e convocats; e lo dit sagristà és tengut donar llum so del seu als offerins, pa e vi e fer tot servici de candelas quant los cors⁽⁴⁷⁾ del defunct aquí serà present, accepta los clergues estrangers, als quals no és tingut donar axí, com de sobra se conté.

<Asó se observa també> Ítem lo dit sagristà deu posar, del seu, dos llums, prop del llit dels mors, tant prest⁽⁴⁸⁾ com lo cors del defunct serà aquí posat dintra la isglésia, excepto, enperò albat, lo qual dit sagristà no és tingut posar, si no-l pàgan;

41. Infant mort abans de l'edat de raó. Per sentència de la cort eclesiàstica de Girona de 1297, que se cita, s'estableix en els nens en deu anys i mig i en nou i mig les nenes l'edat a partir de la qual es poden deixar de ser considerats albats i passen a ser cossos, adults.

42. Sencer, complet.

43. Part de l'herència que la llei assigna a determinades persones, especialment als fills, i de la qual el testador no pot disposar lliurement.

44. Tot seguit.

45. Que s'ha de fer o que pot fer-se.

46. Pactar.

47. Cos.

48. Ràpid; aviat; sense trigar.

e los dits dos llums deuen cremar tant llargament en la isglésia y fora la isglésia y en lo sementiri fins a tant lo cors del defunct sie soterrat. E si, per ventura, lo cors del defunct se enterrara en lo sementiri de la isglésia de Sta. Maria no traguen aquells dos llums fora la isglésia de St. Faliu, ne encens, ni aigua beneita, mes deuen anar e seguir lo cors del dit defunct tots los clergues de dita isglésia de St. Faliu, fins a tant lo cors del dit defunct sia posat dintra la isglésia de Sta. Maria, ab creu e capa serica,⁽⁴⁹⁾ la qual aporta lo ebdomader.⁽⁵⁰⁾

Ítem los amics y manifessors⁽⁵¹⁾ o hereters del mort és tingut e, aquell dia de la sepultura, oferir missas que en aquex dia en la dita isglésia de /11/ St. Faliu per la ànima del dit defunct se celebre, ço és, als dos clergues e domaers, al manco,⁽⁵²⁾ dues fogassas, ço és, a saber: quascuna de un diner e un cortó de vi pur.

Ítem tot albat mort sie dada la matexa oblació desús dita, ço és, a saber: dues fogasses cascuna de un diner, e un diner per llums e un cortó de vi pur.

<Se observa també> Ítem per tot albat defunct de la dita parròchia e vila deu donar als dos clergues ebdomaers una lliura de sera per sepultura, per la qual deuen soterrar dit defunct.

Ítem si algú del lloch predit deix preveres o dinés per missas celebrar, o algun altre estranger farà celebrar missas en la dita isglésia als clergues de la dita isglésia predita de St. Faliu, són tenguts de evocar⁽⁵³⁾ o convocar en les dites misses celebradores e deuen compasar-se⁽⁵⁴⁾ ab lo diacha de la dita isglésia, per lo servici de les dites misses, y lo sagristà, de candeles així com desobra ja és dit.

<diacha> Ítem quan alguna persona, petita o gran, morrà, en qualsevol lloch de la parròchia e vila, tant prest los que són en la casa de la dita persona defunta deuen trametre un misatjer qui diga al diacha de la dita isglésia la mort de dita persona defunta; e lo dit diacha tant prest deu tocar los senys: per lo mascle, tres trets; per la famella, dos trets. Aprés, més avant, no és tengut, lo dit diacha, tocar los senys per la /12/ dita persona, sinó los primers trets, així com de sobra és dit; tocats los primers trets, deu anar un clergue domaer ab lo diacha, portant la creu al coll, al cos de aquella persona defunta y deuen ells, en aprés, oferir a la isglésia, l'altre clergue ebdomaer aquells sperant en la isglésia y eixir en la porta de la isglésia o en lo cap del sementiri.

Ítem si en les absquias o sepultura de algun corps⁽⁵⁵⁾ defunct fets sien algunes tortes⁽⁵⁶⁾ per honor del dit corps del defunct, les dites tortes seguèscan lo dit corps defunct fins a la sepultura, encara que si dit corps serà mès⁽⁵⁷⁾ dins dita isglésia de

49. De seda.

50. Hebdomadari. Persona que es destina cada setmana per oficiar en el cor o en l'altar.

51. Marmessors, persones que s'encarreguen d'executar la voluntat d'algú que ha fet testament.

52. Almenys.

53. Convocar, fer sortir algú cridant-lo.

54. Avenir-se, posar-se d'acord.

55. Cos.

56. Torxes.

57. Posat.

St. [Faliu] y après serà soterrat en lo sementiri de la isglésia de Sta. Maria o en altra sementiri stranger, les dites tortes seguèscan dit fins a la dita sepultura, e après que sien posades en la dita isglésia de St. Faliu e Sta. Maria no sien duplicades, ni sien partides, mes que cremen fins que sie feta la sepultura e complida la resta de les dites tortes sie del en sa isglésia.

Ítem totes les oblacions que se oferiran en la mà del sacerdot per la ànima de qualsevol persona defunta, petita ho gran, que sie totalment dels dos domaers, en los quals lo hospital no pren res, ni lo diacha, ni ancara que sien parrochians de dit diacha oferint per la ànima de aquella persona defunta, ni si los parrochians de dit diacha staran, lo dit diacha no deu aver ninguna part més avant de la oblació./13/

Ítem tots pagesos, bordés, jóvens hòmens y fembras e maso[v]jers del predit lloch, amichs a qui faran testament o haraters de morts, tostemp y quan volran donar almoynes a causes pies rahó dels sobredits morts fàssan assò ab consell dels predits clergues e domaers, en axí que los predits clergues sien en aquellas almoynes donadores e sien dadas a cognició⁽⁵⁸⁾ de dits clergues; e, si fóra manaster, que·ls compel·len⁽⁵⁹⁾ a totes coses pertinens a la almoyna a complir i salvar, en però en la ordinació del testament o darrera voluntat dels dits mors; enperò los dits clergues, en après, no púgan demanar-ne ancara en les coses dites alguna cosa, deuen demanar si donchs ells volran donar alguna cosa de llur pròpia voluntat.

Ítem si algun home o fembra de la predita parròchia o vila fassa matrimoni en la dita parròchia o en altre lloch, deu aver aquí lo sagristà de la dita isglésia de quascuna persona que·s casarà o farà matrimoni hun cortó de sera haontsevulla la benedictió nupcial se celebrarà.

Ítem totes parteres de dita parròchia o vila, de qualsevol condisió sien, que quant vindran a la isglésia sien tenguts oferir e donar un diner per la llum e tres offerenes de pa de forment e un cortó de vi pur per oblació.

Ítem tota cera nupcial e de defuncts i de vigílias i lluminàrias, en qualsevol manera o per qualsevol gràcia vindrà dintra la isglésia de St. Faliu, deu venir en mà i poder del sagristà, qui és ara o per temps sarà en la dita isglésia per rahó de la dita sagristia, exapta cera o tortes que se offeriran /14/ nomenament y expressa per la elavació del cors preciós de Jesuchrist, que sie de dit servici acceptada la cera aportada en la dita isglésia que sien y imagen o en pupela perques és de dita obra.

<Raïms de delma> Ítem tots los hòmens que treballaran terras o faran fer treballar en lo terme o domar⁽⁶⁰⁾ de Lladó, que sien parrochians de la dita parròchia o de altra parròchia, deuen donar, bé e faelment, premíssia de pa e de vi e de tots altres splets⁽⁶¹⁾ de hont se deu donar la premíssia al Rnt. Sor. prior e clergues e domaers de dita isglésia de St. Faliu; la qual premíssia se deu dividir e partir per

58. Coneixença.

59. Del verb *compel·lir*. Obligar per força o autoritat.

60. Té a veure amb "terme", àmbit territorial dependent d'un domer.

61. Collita; producte.

tres iguals parts en axò, so és, a saber: que lo dit Rnt. Sor. hage la terce part de dita premíssia e quascun de dits domaers altre part, quascú per igual part; y tots los dits hòmens són tinguts a portar los raïms de la premíssia al Sor. prior y domaers en lo saller de quascú d'ells, exceptada la p[r]emíssia de raïms de la honor⁽⁶²⁾ del des Conch, per la qual premíssia de raïms rebedors deuen trametra per la premíssia demont dita quant los raïms de dita premíssia són aquí collits i aportats ab las suas pròprias despeses del comú. Exepta tota la premíssia de tots los splets del mas de Vila ab totas las pertinències, la qual és íntegre del diacha de la dita isglésia de St. Faliu. E tots los sobredits prenens la dita primíssia de raïms deu donar en aquell qui aportarà la dita premíssia mitja lliura de pa de forment per quascuna somada⁽⁶³⁾ de raïms lo dia a ells asenyalat aprés les veremes.

<No s'observa res> Ítem tots tenins masos o bordes hagen o tinguen bestiar manut en les sues cases sien tenguts donar cas /15/ cun any al Rnt. Sor. prior y domaers demunt dits, en lo mes de maig, quatra formatges per delme⁽⁶⁴⁾ y premíssia, en axí que quiscun formatge sie tota la llet de un dia, la qual se partexen per tres iguals parts predivas, en los quals formatges los cavallers no prenen ninguna cosa.

<Delma de ortalissas. Se observa que balla de sach⁽⁶⁵⁾ delma y dóna cols al prior y rector> Ítem tots hòmens y fembras de la dita parròchia e vila de qualsevol condició sie[n] deuen donar delme y premíssia de ortalissas de tots orts llurs axí com és acostumat, exepte l'ort del cap de la Trilla del monestir e de l'ort den Guillem Oliva qui és dins la dita trilla⁽⁶⁶⁾ del monestir e ort de la Trilla de la sagristia del monestir, los quals no són acostumats de donar delme, ni premíssia de ortalissas, ni de altrs splets aquí fructifaran. Lo que al delme e primíssia de la dita ortalissa deu pendre lo Sor. prior la terça part, e los dos clergues domaers deuen pendre les altres dues parts, iguals porcions, entre ells, so és, los domaers, en què los cavallers no prenen cosa ninguna.

<Anyells y cabrits de delma> Ítem tots hòmens de la dita parròchia e vila, de qualsevol condició sien, duen donar delme e premíssia de anyells e de moltons e de porcells nats en la casa pròpria o estrangera, entre o dins la parròchia demont dita, o encara de altra carnelatge,⁽⁶⁷⁾ en axí que si lo dit anyell e moltó bastarà a VIII anyells e moltons deuen donar lo setè anyell o moltó del migansés⁽⁶⁸⁾ en al delme y

62. Possessió d'una terra.

63. Càrrega d'un animal de bast, equivalent a tres quintars.

64. Pagament universal, proporcional a la collita; sovint és la desena part de la collita o d'altres productes de la terra, que es pagava com a tribut a l'Església o al rei i altres senyors.

65. Batlle de sach. Oficial encarregat de cobrar els drets i les imposicions senyorials.

66. Espai o era on es feia la trilla.

67. Carnalatge. Prestació que han de pagar els pagesos per la possessió de ramats i bestiar. D'altres vegades, el carnelatge és una retribució en menjar o espècie, per raó dels serveis religiosos que el rector prestava als masos. PONS, J.M.; PLADEVALL, A., "Particularismes catalans en els costumaris dels segles XIII-XVIII", presentat com a ponència al II Congrés Litúrgic, Montserrat, 1967, recollit dins PONS, J.M.; *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, II, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, pàg. 418, nota 24.

68. Mitjancer. Mitjà en grossària, situat en la part equidistant entre dos extrems.

la premíssia, si no bastàvan més a la dita quantitat deuen donar per quascú anyell o moltó tres mallas⁽⁶⁹⁾ bar. de tern entre lo delme e la premíssia, exceptat hu del qual deuen donar. Lo qual dècima y delme sie partit ente los cavallers axí com altre delme e premíssia entre lo Sor. prior y domaers. /16/

<Polls de delme> Ítem tots pagesos y bordés de la dita parròchia deuen donar de polls nats en la casa pròpria de aquells si-l nodreran un parell de polls entre lo dit delme e premíssia, excepte alguns massos e bordes qui dónan tres polls entre el delma y la premíssia, axí com és acostumat.

<Polls de delme> Ítem tots jóvens hòmens y fembras masovers deuen donar un poll entre-l delma y premíssia semblantment si nodreran los dits polls en la cassa de aquells.

Ítem tots havens o tenins pollins vadells nats en la pròpria casa deuen donar per qascun dos diners per la dècima del sagristà qui és ara ho per temps serà en la dita isglésia, y assò per rahó del servici se fa per lo ensens per la dita isglésia.

Ítem q. en dos sobredits domaers deuen fer contínua residència personal en la dita isglésia de St. Faliu i aquí celebrar hores divinas, diürnas y nocturnas, axí com se apart en las constitucions de fra Baranguer Ros.

<Donen a las ànimas cada semmana al rector 10 s. además de [caritas?] que-s fan de ànimes que dit rector rep com les demés senza las administracions> E més tots los dias de l'any deu celebrar cascú d'ells una missa en lo altar de St. Faliu en la sua setmana, ço és, hu una setmana e l'altra altra, acceptat aquells dias los quals lo qual lo capallà del mon[est]ir deu celebrar missa en dit altar. No se acostuma ara sinó tres missas en la setmana, ço és, dilluns i dijous i disapta, per quan és tot de les rendes y aniversaris pretèrit, y asò és ver.

Ítem los sobredits capallans són tingut y tenen celebrar missa matinal en lo altar de St. Faliu en la festa de Nadal y de Pasqua y de Sinquagesma. /17/

Ítem lo sagristà qui és, ho per temps serà de dita isglésia sie, és tingut metre per vi, dels diners de la lluminària a Nadal y Pasqua, a missa matinal y major e lo diacha de dita isglésia és tingut ab un càlser⁽⁷⁰⁾ donar un poch de vi a cascú comunicant o combregant après la recepció del *corpus domini*, e dit sagristà deu donar al poble demanant hòstias no consagradas après la recepció del *corpus domini*.

Ítem que los dos domaers ab lo diacha deuen ésser y entrevenir⁽⁷¹⁾ a la professó claustral del monestir tots diumenges de l'any y ancara totes altres professons que sien fora.

<No s'observa cosa> Ítem que los sobredits són tenguts entrevenir en lo offici matinal en la isglésia de Sta. Maria, en les festes majors y en alguns altres dies festivals fins a laudes y missa major, axí com és acostumat.

69. La malla era una moneda de valor de mig diner.

70. Calze.

71. Prendre part, intervenir.

Ítem que lo sagristà de St. Faliu és tingut fer cremar en dita isglésia davant de l'altar de St. Faliu dos llums en los primeras y segonas vespras, y a matinas de tots los diumenges de l'any y festivitats que sien manades colre y missa major, quatra llums.

Ítem que en los sobredits dies y tots los altres dies de l'any és tengut dit sagristà tenir en lo armari de la dita isglésia, en lo qual se lig i-s canta, una candela, la qual sia ensesa a matinas quant serà manaster; emperò que si los clergues volían mirar alguna cosa de l'ofici en ditas matinas y encara en altrás horas⁽⁷²⁾ lo que de cor⁽⁷³⁾ no-s sabrà, púgan encendra aquella candela y enprar-se'n, y après enprada apagar aquella. /18/

Ítem en la festa de Nadal y de Pasqua, en les matinas y vespras, deuen cremar quatre llums davant lo altar de St. Faliu; y en les dites dues festes a missa major deuen posar sis llums, y en la festa de Pentacostés y de Tots Sts. sien possats quatra llums en les vespres y en les matinas y en la missa major.

Ítem en tots los diumenges de l'any y en totes les festivitats que-s colran⁽⁷⁴⁾ deuen cremar dos ciris pasquals o dues candelas dejús aquells en la dita missa major, y encara a les matines y en les solemnitats de majós festes.

<Se observa> Ítem lo diacha qui ara és o per temps serà en la dita isglésia deu tenir la clau de la porta de la dita isglésia y tocar los senys axí com és acostumat de fer.

Ítem lo dit diacha deu aportar aygua y vi necessari en la dita isglésia, y deu servir les missas y anar ab los capallans al co[m]bragar del malals, y deu aportar lo squella e llanterna encesa, y anar als morts a portar la creu, en la qual creu no és tingut lo dit sacristà posar llum del seu.

Ítem lo dit diacha és tengut a natajar y engranar⁽⁷⁵⁾ lo sol de la isglésia.

<diacha> Ítem lo dit diacha deu posar las cortinas en les festes de sobre anomenadas y deu y és tengut en ajudar al sagristà de la dita isglésia a ornar y ampaliar⁽⁷⁶⁾ los altars. Deu lo dit diacha ajudar al dit sacristà a fer hòstias. /19/

Ítem lo dit sacristà e lo diacha deuen entrevenir en lo divinal ofici, en les hores divinals de jorn y de nit en la dita isglésia de St. Faliu, cascú en lo que tocha a la sua pròpria persona.

Ítem lo dit sacristà de la dita isglésia deu fer, annualment, per los censos, en la festa de Nadal, al Sor. prior mitja lliura de cera bona y neta per rahó del stabliment

72. Cadascuna de les divisions del dia per a la recitació dels oficis religiosos.

73. Sincerament.

74. "*In omnibus festivitatis que colantur*", "festivitats que es colran": "A cada parròquia hi havia especials festes de *colre*, que solien ser les del patró del poble o d'algun copatró d'especial devoció; algunes festes *votades* a advocats contra la pesta ...", PONS, J.M.; PLADEVALL, A., *op. cit.*, pàg. 425. Segons aquesta accepció podem considerar que eren festes de guardar pròpies de la parròquia. Colre. Observar o guardar una festivat, retre culte, venerar.

75. Escombrar.

76. Empaliar. Guarnir amb teles d'ornament; guarnir amb domassos, tapissos, etc.

de l'altar de St. Miquel scituat en la dita isglésia de St. Faliu, lo qual stabliment té lo dit sacristà.

Ítem lo dit sacristà és tengut celebrar missa a l'altar de St. Miquel, en quiscuna setmana, per rahó de dit stabliment per les ànimes dels benefactors de dit altar e confraria.

Ítem lo dit sacristà deu fer cremar davant lo altar de St. Miquel, en tots los diumenges e festes que saran manadas de colre, a matinas dos llums, y en las vespras primeras y sagonas en los dits diumenges e festas no sie tengut posar llum perque no és de consuetut; mes en las festivitats majors, en las primeras y segones vespres y en les matines encara a la missa major, sien possats dos llums davant dit altar; en la dedicació de St. Miquel de satembra, quatre llums deuen ésser possats en las sobredites hores, tota la lluminària de dit altar en lo dit St. Miquel *in omnibus diebus anni*, ço és, en tots los dies de l'any sie de l'altar sobredit, lo qual dit sacristà, íntegrament, deu pendra y haver.

<diacha> Ítem lo dit diacha deu encendre totes les llànties de dita isglésia de aquelles dues llàntias que són aquí per lo blat y ordi, e no deu aver ningun celari de qui avant, mes de totes las altras llàntias o tenedors de aquells deuen composar-se ab lo dit diacha per lo encendre. /20/

<No s'observa > Ítem lo dit diacha deu dir lo evengeli en la dita isglésia, a missa major, en tots los diumenges de l'any, y en totes les solemnitats de las fastivitats majors lo *ita missa est*; encara deu dir lo evengeli de St. Joan après la missa major demunt dita en los dits diumenges de la domànica del ram fins a la festa de St. Miquel de satembre.

Ítem dit diacha és tengut aportar tots los ous seus del salpàs⁽⁷⁷⁾ e de los dos clergues sens ninguna retrodècima,⁽⁷⁸⁾ la qual no deu aver dels sobredit ous dels dits clergues, sinó aquella part que devall se conté, emperó lo batlle de Lladó deu aportar los ous del Sor. prior, dels quals hoy deu aver la sua retrodècima.

Ítem lo dit diacha deu anar y és tengut de anar a Gerona en la Setmana Santa, e après portar a la dita isglésia de St. Faliu crisma y lo oli sant, y asò en persona pròpria; e lo sacristà, qui per temps sarà, sie obligat a composar-se ab dit diacha axí, com és acostumat de fer.

Ítem lo dit diacha pren, en la dita isglésia, en las oblacions, ço és, a saber: en la festa de Nadal y Pasqua, dotze oblacions de comú, ço és, a saber: en la festa, vuit oblacions de forment y quatra de ordi, y en lo dia de St. Faliu, dotze oblacions, axí com de sobre és dit; en lo dia de Sinquagesma y de Tots Sants, vuit oblacions, quatra de forment y quatra de ordi.

Ítem lo dit sacristà de dita isglésia pren, en cascuna festa sobre dita, dues oblacions de comú, ço és, a saber: una oblació de pa de forment y altra de ordi per mudar los draps de dita isglésia. /21/

77. Costum amb què el rector o els vicaris beneeixen les cases d'una parròquia amb aigua beneita i sal. Vid. PUIGVERT, J.M., *Una parròquia catalana ...*, pàg. 75 i ss.

78. Redelme, sovint equivalia a un vintè del que recollia el col·lector en paga pel seu servei.

Ítem les sobredites quatre solemnitats, ço és, a saber: Nadal, Pasqua, Sinquagesma y Tots Sts., deu lo refetorer⁽⁷⁹⁾ del monestir e coch⁽⁸⁰⁾ e troter⁽⁸¹⁾ hu del Sor. prior pendre en la dita isglésia de St. Faliu una oblació de pa de forment de comú cascú dels sobredits.

Ítem lo dit diacha pren y deu pendra en tots los diumenges de l'any, exceptat les festes majors, ço és, a saber: Pasqua, Sinquagesma, *unum cisum bladii*⁽⁸²⁾ si vindrà en dita isglésia en la oblació; mes, si la dita oblació de blat no serà en aquex diumenja, sie esmanat a l'altra diumenja següent si vindrà dita oblació, e axí es pren dita oblació per sinch o sis diumenjas; e si seran les dites oblacions aquí, sien a ell dit esmanades.

Ítem pren lo dit diacha totes les oblacions del mas d'en Vila, e de la casa d'en Joan del Padró y en Baranguer Saló y Ramon Torter per tot l'any, excepta las oblacions de morts, axí com dit és desús.

Ítem la oblació e vigília del dit de Vila sia del dit diacha.

Ítem que las oblacions de les parteres del dit mas Vila y de les sobredites cases sien de dit diacha.

<ous del salpàs> Ítem que lo sobredit diacha ha pendre los ous del salpàs per cascan mas e borda qui fa vigília en dita parròchia, hun parell de ous de comú.

Ítem deu aver dit diacha tots los ous del salpàs del mas Vila y dels altres sobredits hostalés, en los quals ous los dits clergues no y hagen aver res.

<tot és del rector> Ítem tots los altres ous del salpàs y encara los altres ous qui vénen per oblació de adorar la creu lo divendres sant sien ajustats tots plagats, y après sien repartits per tres pars iguals, *ita videlicet*,⁽⁸³⁾ ço és, a saber: que lo venerable Sor. prior ne hage la sua terçe part dels dits ous y /22/ entre los dos domaers hagen les altres dues parts pertides entre ell.

<se paga> Ítem que dit diacha pren cascan any en lo temps de juliol, de qualsevulla borda de dita parròchia en que astíguan personas, mitja cortera de blat a masura vella de Paralada.

<No s'observa > Ítem pren en lo monestir, en tots los dias de l'any, mitg pa de ordi y mitja justa de vi de família; y en dias carnals, en los quals se distribexa carn, una escudella ab alguna part de carn, axí com és acostumat; e-n los dias de dejuni, una hescodella de cols o sebes o de forment.

Ítem en las fastivitats majors deu aver mitja lliura de pa de forment y mitja justa de vi del millor, y de carn axí com és acostumat; enperò en aquellas festivitats

79. Encarregat de parar i desparar les taules del refetor (la sala on es reuneixen per menjar els membres d'una comunitat religiosa).

80. Coc. Cuiner.

81. Correu, home encarregat de dur cartes o avisos.

82. Cist de blat o sist, és la sisena part (Biblioteca del Palau de Peralada. Ms. Sèrie G. Reg. 528, *Obra composta per Geroni Vert, causdich de la vila de la Bisbal*, ..., 1767, p. 4 r).

83. És a dir, això és.

en las quals pren pa de forment y vi millor, axí com és desús dit, lavòs no ha aver dit mig pa de ordi, ni mitja justa de vi de campanya.

<No-s pren cosa ni tampoc ne dónan> Ítem dit diacha pren en dita isglésia de St. Faliu, en quiscun dilluns de Coresma fins a Pasqua, un *cisus* de farina de comes y totes les oblacions de sos parrochians, sinó per morts, axí com sobre és dit *cisus intelligit anap*⁽⁸⁴⁾ de fusta.

Ítem lo hendemà de Tots Sts., qui és lo dia dels mors, pren axí matex *unum cisum* de farina de comú y totes les oblacions de sos parrochians.

<Tot ho pren lo rector> Ítem que totes les oblacions que s'oferran en la mà del sacerdot per tot l'any en la dita isglésia de st. Faliu, y ancara aquellas qui són offeridas aquí en lo dia dels morts, y los dinés que són offerits aquí en lo divendras st. a la adoració de la creu, sien divisits entre parts iguals, ço és, a saber: lo hospital de dit lloch /23/ de Lladó hage de aquí la sua terça part, e-ntre dos sobredits domaers sien divisides les altres dues parts, mig per mig; emperò, quant lo capallà del monestir celebrerà missa en lo altar de St. Faliu, deu aver una oblació de pa de forment en aquell dia del comú y la millor qui s'i sarà oferida; mes de aquellas oblacions que són offeridas en la festa de St. Faliu nenguna part ne hagen dits domaers, ni dit hospital, mes tot[e]s sien de dit Sor. prior axí és sobredit.

Ítem ni dit hospital hage alguna part en les oblacions dels defuncts, mes sien dels dos domaers ensemps, per igual part, axí com de sobre llargament se conté.

Ítem tots masos de dita parròchia deuen y són tenguts donar per cascun any en la Coresma dos dinés de tern per comprar o fer lo ciri Pasqual a la festa de Pasqua.

Ítem totes bordes, jóvens hòmens y fembras e masoers que astaran e faran foch en la dita vila deuen e són tenguts donar annualment per la dita rahó hun diner, les quals diners sien ajustats per dos obrés, hu de la parròchia e altra de la vila, les quals compren e fassan de dits diners dit ciri Pasqual e compren encens necessaris al dit ciri, ço és, sinch grans grosos d'encens, lo qual encens sie a servey de la dita isglésia après de la elavació del dit ciri; e si, per ventura en lo disapta St. de Pasqua no serà astat en la dita isglésia infant per a batajar, los dits obrés sien tenguts aportar aygua a las fonts o fer aportar dels dinés demunt dits.

Ítem los sobredits obrés són tenguts pendre, per persona de quascun defunct, en la dita parròchia, qui ja passarà en edat de albat, dotze dinés bar. de tern de sos hereters y successors dels seus béns; si haurà fet tastament la dita persona defuncta o si sarà morta sense testament per rahó de llexes a l'altar de St. Faliu pagen los /24/ dits dotze dinés en lo primer any en lo qual mora la dita persona, los quals dits diners són de la obra de la dita isglésia. Los sobredits pallissos⁽⁸⁵⁾ i cortines sien fetes de les capides⁽⁸⁶⁾ de la dita isglésia, y los vestiments sacerdotals y draps de

84. Got, vas per beure.

85. Pellissos. Trossos de drap.

86. Vels blancs que es posen al cap dels infants després de batejar-los. El dret de capida és el dret de baptisme, PONS, J.M.; PLADEVALL, A., *op. cit.*, pàg. 418.

l'altar de St. Faliu o sien de lli o de seda, compren e fàssan fer e cosir los parrochians de dita parròchia ab ses comunes despeses, e encara los llibres e generalment totes altres obres que en la dita isglésia seran necessàrias. Enperò en dita isglésia no hage obra la qual puga sustentar les demunt dites coses.

<De aquestes caritats no se'n fa ninguna> Ítem, és a saber, que los dos clergues de la isglésia de St. Faliu y hospital de sobre anomenat e lo dit diacha prenen y deuen pendre *in duabus charitatibus* les quals se fan en dita isglésia de St. Faliu, ço és: en la caritat que fa en dita isglésia en la festa de l'Asenció, pren cascú dels sobredits hun pa de ordi e cascú de aquells axí matex un formatge.

Ítem l'altra caritat que-s fa en dita isglésia en la festa de St. Miquel de satembre pren quiscú de aquells hun pa de ordi e hun tros de carn salada o carn fresca de porc, e los dits clergues deuen banair lo pa, ajustat en les dites caritats, e carns o formatges de sobre nomradas; mes en la caritat comuna, qui-s fa en la dita isglésia en lo dia de la Anunciació de la Verge Maria, lo dit clergue ho hospital demont dit e lo dit diacha no prenguen ni deuen aver ni demanar, mes són tinguts beneir los pans ajustats. E si los parrochians de la dita parròchia volran fer caritat en altre temps de l'any, per la sequedad de la terra /25/ o per demanar pluja o per qualsevol altra esterilitat de splets o per alguna altra gràcia impetrar de Déu omnipotent, los clergues demunt dits deuen y són tenguts beneir lo pa ajustat per la damunt mencionada caritat, sense altra part que en ninguna manera púgan demanar ni haver los dits clergues. Las quals coses sobredites cascuna part y llouhe. Lo qual acta fou fet a 4 de les nonas de agost, any 1319. Són testimonis de les dites coses Nicholau Massaguer, clergue de Borrassà, e Arnau Deseseres de Llorona, y en Farrer y en Joan Riba Desvilar del bisbat l'Elna, y en Bernat Farrer, clergue de la Stela, etc.

Fonc pres lo dit acta per en Barnat Viridària, escrivà jurat de la Verge Maria de Lladó, lo qual ha pres aquest trallat o acte ab lo seu original, sent en dos pergamins. És treta o tralladada la prasent còpia de la carta del comú de St. Faliu de Lladó per mans de mi, Bernat Colomer, curat de la sobredita parròchia, a 8 de janer, any 1589. Etc.

He llegida e notada per mi, Pere Joan Pasqual, rector de dita parròchia, vuy, a 2 de juny de 1643.

DOCUMENT 2

CONSUETA DE SANT FELIU DE LLADÓ (1595, 1665). (Arxiu Parroquial de Lladó: llibre de Testaments de Sant Feliu 1732-1820, folis 1-3 r.).

Llibre ahont esteran continuats los costums y pràtigas y aniversaris de St. Faliu de Lladó, fet per mi, Bernat Colomer, rector de St. Faliu de Lladó, a 17 abril 1595, y ara de nou traslladat per mi, Pere Johan Pascual, rector avuy de Lladó, 4 de febrer de 1665.

Primerament és de costum totes las festas any[a]ls de l'any, ço és, Nadal, Pasqua, Sinquagesma i Tots Sans, lo curat de St. Faliu de Lladó dir missa cantada en lo altar de St. Feliu y los canonges del monestir ajudar a tenir cor après de la missa del monestir.

Ítem todas las festas anyals sobre nomenadas és de costum lo curat, ab tot lo convent, pujar a St. Feliu y dir vespres après de las del monestir.

Ítem és de costum axir del monestir todas las professons, y fer ditas profesons los capellans del monestir y lo curat seguir-las, si no és impadit.

Ítem és de costum que lo sermó que-s fa per lo hospital de Barcelona, o de St. Jaume de Galícia, o per Monserrat, o per lo hospital de Gerona, o per Misericòrdia de Barcelona o per lo Santíssim Nom de Jesús se ha de fer en lo monastir, i també lo de la Crusada; tots los altres sermons se acostúman de dir allí ahont està ajustat lo poble.

Ítem és de costum lo diaca pendra cada setmana, /1r/ per tocar als cantars de las ànimes, un real; i també és de costum pendre la primícia casi tota de casa d'en Casellas, y de un tros de camp d'en Pasqual i de un altre tros de camp d'en Costa de Manol.

<La cera o candelas de St. Feliu.> Ítem és de costum que tota la alferta⁽⁸⁷⁾ de St. Feliu que se alfereix⁽⁸⁸⁾ a missa maior lo dia de St. Feliu, tant de pa com de diners, pren lo Sr. Prior, acceptat les candelas que réstan en dita isglésia.

Ítem és de costum que todas las candelas, com tot lo tocant a alfertas de morts y todas las obsoltas de Sant Feliu són del curat, sensa que no aja de partir ab lo diaca ni hospital.

Ítem és de costum que lo curat, ço és, lo qui avuy té dues domas⁽⁸⁹⁾ unidas, que ara és Bernat Colomer, té de administrar los sacraments, tant a malalts com ha sans.

Ítem és de costum que lo delma y primícia⁽⁹⁰⁾ se ajusta tot plegat en una part, lo qual ajusta lo balla de sac, lo qual és vuy en dia en Pasqual de Lladó.

87. Ofrena, oferta, a partir d'una ultracorrecció de "auferta" (forma dialectal de "oferta").

88. Ofereix.

89. Càrrec eclesiàstic que solia dividir-se entre dos o més beneficiats que s'alternaven per setmanes en el seu exercici.

90. Part proporcional al delme que, sovint, anava al clergat parroquial.

Ítem és de costum que dit delma és partit en deu pars /1v/, de las quals les duas són del curat de St. Feliu de Lladó.

Ítem és de costum que lo delma y primícia de raïms és partit també en deu parts i lo curat de St. Feliu reb les duas parts, y té lo senyor Prior càrech de pesar-los y partir-los, y de donar del seu una lliura de pa cuit per càrrega als pagesos per lo port; que és de costum dit Sr. Prior pendra un terçó⁽⁹¹⁾ de dits raïms.

Ítem és de costum dit senyor Prior fer lo offici a Sant Feliu lo dia de Sant Feliu.

Ítem és de costum los pagesos pagar confessions al sr. Prior y al rector de St. Faliu, so és, lo Mas Pujol, Olivas, Soler, Costa, Ribas, Cors i Llavenera, y lo Mas Serra, Ricalbó, Brujó, Roura, Corominas i Llor al sr. Prior, so és, una cordera de blat de masura de Baselú per mas, que és un cortà.

Ítem és de costum pujar ab processó lo dia de la Candelera ha St. Feliu y fer la benedictió de la sera allí lo sr. Prior, y axí mateix lo dia del Ram.

Ítem és de costum per dret de sepultura donar al rector /2r/ de St. Faliu una cordera de ordi y una bóta de vi claret, so és, los pagesos; y los manesterals,⁽⁹²⁾ la mitat menos.

Ítem és de costum lo diaca tocar tres tochs ab las campanas tant pres sap si à mor lo ome; y si és dona, dos.

Ítem és de costum lo diaca aportar la creu per anar cercar algun cos.

Ítem és de costum que lo curat pren una lliura de sera per sepultura de cad[a] elbat, encare que se entèria al monestir, i assò és tot en temps de dit Bernat Colomer rector.

Ítem lo pobla de Lladó dóna y vol sia donat al dit rector de Lladó cada setmana dotse sous de plata del basí de las ànimes, ademés dels cantars que-s faran que rèbia com cadun del damés sens las distributions. Y lo sr. bisba don Garsia Gil Manrique, en la visita general per ell feta en la isglésia de St. Feliu de Lladó, ha 13 de maig de 1629, manà al bassiner de las ànimes, a pena de deu sous y de contradit personal, que donàs a dit rector cada semmana los dotse sous y los cantars; y assò se observa avuy, lo dia pnt. de 27 de maig 1665.

Ítem lo rector convida los capellans que àn de assistir als officis selabredors en dita isglésia.

Ítem dit rector asisteix a la electió de obrés i altres càrrecs de dita isglésia de St. Feliu /2v/, y ha 26 de 7bre 1664 dóna sentència lo sr. vicari general i official en favor de dit rector que assistís y o s los comptas ha dits baciners.⁽⁹³⁾

Ítem que no-s puga publicar paper ningú al monestir, com manàs lo senyor bisba Parcero.

Ítem que tot lo sobradit se observa fins avuy, que comptam 27 de maig de 1665.

És ver; Pera Pasqual, rector /3r/.

91. Una tercera part.

92. Menestral. Petit propietari de terra.

93. Persona que passa amb un bací (plat fondo o recipient per recollir diners en una capta) a fer la capta en alguna col·lectivitat.

DOCUMENT 3

CONSUETA PARCIAL DE SANT FELIU DE LLADÓ. (Arxiu Parroquial de Lladó: 10 fulls solts en quart, sense numerar, insert a llibre de Testaments de Sant Feliu 1732-1820).

(...) Ítem és de costum lo primer diumenja de cada mes fer professó del Roser per la isglésia de St. Feliu y no axir fora la isglésia, per quan diu-se que profesó no pot axir de St. Feliu, donant sis diners a cada capallà.⁽⁹⁴⁾

Ítem és de costum un diumenja de maig los pabordes del Roser enramer de roses y altras flors lo altar del Roser,⁽⁹⁵⁾ y lo curat de St. Feliu beneir ditas rosas, y los capellans del monestir pujar a St. Feliu y ajudar de fer lo ofici a l'altar del Roser solemnement.

Ítem és de costum que lo primer diumenja de octubre en dit altar del Roser se fa lo ofici de Roser solemnement prènia lo ofici de *Nativitate Beate Marie*, mudant lo nom de Nativitat en festivitat, y après de dinar fer solemna profesó per tot lo lloch aportant la imatge de Nra. Sor. del Roser.

Ítem és de costum lo curat de St. Feliu juntament ab los preveres del monestir pujar quatra voltas lo any a St. Feliu per fer quatra aniversaris per las ànimes dels confreres del Roser morts, y lo pabordrer del Roser acostuma de donar a quiscun prevera 18 diners y an al curat sis diners, per lo vi y òsties y candelas, y al campaner altras sis diners per al tocar.

Ítem és de costum y de dret los qui es casen en la present par / ròquia de Lladó donar dos reals de dret, so és, un an al sr. Prior y lo altro an al curat de St. Feliu.

<nom> Ítem és de costum y de dret donar una bóta de vi a n'al curat de St. Feliu y mitxa bóta a lo infermer per lo ospital per rahó de sepultura de pagès; y de manesteral, la mitat manco.

Ítem és de costum y de dret de donar per dita sepultura a n'al curat de St. Feliu duas mitxeras de ordi masura vella de Paralada, y a lo infermer per lo ospital una mitgera; y per sepultura de manesterals, la mitat manco, si dins no tenen dits manesterals masos o propietats, que aleshores àn de pagar conforme los pagesos.

Ítem és de costum y de dret dits pagesos de donar a n'al diaca una quartera de ordi mesura vella de Perelada, y los manesterals la mitat manco, per cepultura.

94. L'obligació de pagar 6 diners a cadascun dels preveres assistents a la processó del Roser data del manament de la visita pastoral de 1619, quan disposà: "Ítem, statueix y ordena que de así en avant los pabordras de la confraria de Nostra Senyora del Roser hagen de donar cada primer diumenge de mes a tots los preveres que tenen residència en las iglésias de Lladó a cadahú del qui entrevindrà y será en la professó y goigs que s'acostuman fer cada primer diumenge de mes en dita isglésia sis dinés a cada hu" (ADG. VP. 86 (1619), f. 88v).

95. L'altar del Roser apareix per primera vegada anotat en una visita pastoral el 1591, vid. ADG. VP. 72 (1591), f. 411v. Per una visita posterior, sabem que Joan Pasqual, rector de Cistella, hi fundà un benefici que el 1598 obtenia Miquel Pujades, rector de Pontós (ADG. VP. 75 (1598-1599), f. 78v).

Ítem dit diaca és de costum tocar tres tochs ab las campanas tant prest com sab que algun home de la parròquia és mort; y si és dona, dos tochs; y si és minyó, tres tochs ab las esquellas,⁽⁹⁶⁾ y si és minyona, dos tochs.

Ítem és de costum dit diaca portar la creu per anar a sercar algun cors mort y la paroleta⁽⁹⁷⁾ y ab lo combregar⁽⁹⁸⁾ / [...]

[...] diaca ditas campanas pujadas aprés de la Ave Maria.

Ítem tots los dias que i à sermó ho professó és de costum lo diaca tocar lo vespra avans duas campanas pujadas.

<Professons> Ítem és de costum axir del monestir totas las professons y fer ditas professons los capallans del monestir, y lo curat seguir-las si no és inpedit.

Ítem és de costum que lo sermó que-s fa per lo ospital de Barcelona, o de St. Jauma de Gallísia, o per Monserrat, o per lo ospital de Girona, o per Misericòrdia de Barcelona ho per lo S[antíss]im nom de Jesús se ha de fer en lo monestir, y també al de la Crusada; tots los altres sermons se acostúman de dir allí ahont està ajustat lo poble.

Ítem és de costum lo diaca tocar las campanas, tenir la clau de la isglésia, ajudar a fer òstias a n'al curat, aportar los ous del salpàs y pendra de dits ous al quart, y al senyor Prior al ters, y los altres al quart.

Ítem és de costum que lo batlle de sach, que és an Pasqual, té de pèndrer al delma de aquella tercera part del sr. Prior.

<Missas> Ítem és de costum cercar les fermens per lligar las campanas, y engranar la isglésia, i tocar al tro⁽⁹⁹⁾ a l'estiu, y ensendra las duas llàntias de l'altar de St. Faliu y la de Sta. Bàrvera,⁽¹⁰⁰⁾ y las altras també si·l paguen, y ajudar a dir missas.

<Ordí diaca> Ítem és de costum dit diaca de pèndrer de cada mas de Lladó, / dret ho endarrocat, dos corderas de Basalú de ordi, de dret dels pagesos per al tro.

Ítem és costum dit diaca pèndrer de cada semmana per tocar als cantars de las ànimas un real; y també és de costum pèndrer la primíssia casi tota de casa d'en Casellas, y de un tros de camp d'en Pasqual y de un altro tros de camp d'en Costa de Manol.

Ítem és de pràtiga cada cantar, devosió qui-s fa a Sant Feliu, donar al qui·l fa un real, a quiscun capellà per obligatió y a n'al curat sis diners per las candelas, vi i òstias, y a n'al diaca altres sis per al tocar.

96. Campana petita.

97. Perolet, vas de metall dins el qual es porta l'aigua beneita.

98. Tot i aquest costum, el beneficiat que obtenia el benefici diaconil, a final del segle XVII, defugia l'obligació d'acompanyar el rector en l'administració dels sacraments als malalts, i al·legava que n'hi havia prou d'enviar l'escolà o una altra persona laica per acompanyar el rector. El visitador l'obliga a anar-hi, "sots pena de deu sous per quiscuna de las vegadas que dexarà de cumplir y en subsidi de excomunicació major" (ADG. VP. 110 (1698), f. 749v.)

99. Toc de campana que es feia durant les tronades.

100. L'altar de Santa Bàrbara apareix esmentat per primer vegada en la visita pastoral de 1591, ADG. VP. 72 (1591), f. 411v.

<Candelas de St. Feliu> Ítem [és] de costum que tota la alferta de St. Feliu que se alfeireix a missa major lo dia, de St. Feliu, tant de pa com de diners, pren lo sr. Prior, acceptat las candelas que romanen en dita isglésia.

Ítem és de costum que lo dia de Nadal, Pasqua, Siquaxesma y Tots Sans pren lo balle per lo sr. Prior quatra alfarenas⁽¹⁰¹⁾ de las més blancas.

Ítem és de costum que lo diaca lo dia de Nadal, Pasqua, [pren] dotza alfarenas; y lo dia de Siquagesma y Tots Sans, vuyt, si n-i ha.

Ítem és de costum que las alfertas de candelas y romanen en la isglésia per a dir missas.

<Alfertas de morts y absoltas són del curat> Ítem és de costum que totas las alfertas de mors y totes les / absoltas⁽¹⁰²⁾ de St. Feliu són del curat, sensa aver de partir ab diaca ni ospital.

Ítem és de costum que totas les altrás alfertas de tot lo any són del curat de St. Feliu, accepta la tercera part, la qual és de l'ospital, la qual pren lo infermer; y lo curat, qui és Bernat Colomer, la té arrendada a dit infermer lo any present 1595, de la qual paga vint reals.

Ítem és de costum que lo curat, so és, lo qui té duas domas unidas, qui vuy en dia és Bernat Colomer, prevere, té de administrar tant a malalts com a sants.

Ítem és de costum que lo delma i premíssia se ajusta tot plagat ab una part, lo qual ajusta lo balle de sach, lo qual és vuy en dia an Pasqual.

Ítem és de costum que dit delma és pertit en deu parts, de les quals les duas són del curat de St. Feliu.

Ítem és costum que lo delme y premíssia de rims⁽¹⁰³⁾ és partit també en deu parts, y lo curat de St. Feliu reb les duas parts, y lo sr. Prior de càrrech de pesar-los y partir-los y de donar del seu una lliura de pa cuit per càrrega als pagesos per al port; per lo que és de cost, dit sr. Prior pendrà un tarsó de dits reïms.

Ítem és de costum dit sr. Prior fer lo ofici a St. Feliu lo dia de St. Feliu.

<Confessions> Ítem és de costum en la present parròchia de Lladó pagar los pagesos menias o confesias al sr. Prior y a n'al curat de St. Feliu, so és, lo Mas Pujol, Olives, Soler, Costa, Ribes, Cors y Llavanera al sr. curat de St. Feliu, y al Mas Serra i Ricalvó, Bruió, Roura y Corominas y Llor al sr. Prior, so és, una cortera de Basalú per mas, que és tres cortans⁽¹⁰⁴⁾ masura bar./

Ítem és de costum de còlrer les festes del[s] benabenturats màrtirs St. Fabià i St. Sebastià, y fer professó a la capella de St. Sebastià y dir missa cantada.

Ítem és de costum dit dia ajustar-se en dita capella tot lo poble y allegir los pabordrers, so és, dos per la comfraria de St. Sevastià y un altro per tenir compta en dita capella y los sobreposats.

101. Pa de casa, petit i rodanxó, que es donava antigament a les confraries com a almoina.

102. Respons resat o cantat, en sufragi d'un difunt.

103. Raïms.

104. Quartans; mesura de gra. Quatre quartans fan una quartera.

Ítem és de costum, en dit dia de St. Sevastià, un capallà axir de fora de la capella ab una taula i fer creu a n'als confreres de dita confraria pagat en per a quiscun confrara tres diners, los quals servexen per pagar lo endamà de St. Sebastià un cantar general per las ànimas de dits confreres, y és donat un sou a quiscun prevere.

Ítem és de costum quiscun any lo dia de Nra. Sa. Candelera partir lo convent o los capellans del monestir ab professó y anar a St. Feliu, y allí lo sr. Prior o son vicari fer la benedictió de la cera y feta distribuir candelas a tots los capellans, y després partir la professó de St. Feliu; y va per casa d'en Prat y de na Juliana, pasant per mitx de dos camps de Casellas y per dejús la casa de dit Casellas; y com és al cantó de l'ospital, los capellans del monestir se'n van ab creu alsada en dit monestir, y lo curat se'n va cantat a St. Feliu ab la creu de St. Feliu y ab los panons y qui vol anar a Sant Feliu y va, y qui vol anar al monastir, també; y assò és de pràtiga y costum.

Ítem és de costum lo dia de St Blay, que és lo endamà de Nra. Sra. Candalera, alguns pagesos portar pa y fruita a St. Feliu, y lo curat de St. Feliu banair dit pa y fruita, la / qual benedictió està en lo ordinari.

Ítem és de costum colre com lo St. Diumenja, St. Narcís Cors, St. de Gerona a 28 de mars y manar-li vigília.

<La caritat se dóna lo dia de Ntra. Sra. de marts> Ítem és de costum lo dia de Nra. Sra. de mars aportar los pagesos un pa y també los manesterals als qui poden, y lo curat a missa major banair dits pans, per la qual benedictió no deu aver res, y los obrers après de missa distribuir dits pans a pobres; està instituït perquè Déu omnipotent nos defens de qualsevols tempestats i-ns guart los fruits de la terra.

Ítem és de costum cada any anar ab professó a la Verge Maria del Mont, y dir allí missa cantada y fer la venedictió del terme, axí com està en lo ordinari; y los obrers dónan a dinar a los capallans y a tots aquells qui pòrtan alguna cosa per obs⁽¹⁰⁵⁾ de dita professó; va-s'i cada any en lo endamà de Pasqua, si no és inpedit.⁽¹⁰⁶⁾

Ítem és de costum lo dia de las lletanias⁽¹⁰⁷⁾ majors fer professó per lo lloch, so és, lo dia de St. March.⁽¹⁰⁸⁾

<Lo dia de St. Pera Marti> Ítem és de costum lo diumenja de rams fer professó del mateix modo que lo dia de la Verge Maria Candalera, sinó que és costum de anar a n'al padró⁽¹⁰⁹⁾ i dir allí lo hevangeli de St. Joan *in principio erat*.

105. Ops. Necessitat.

106. Aquesta processó serà prohibida a partir de començament del segle XVIII en el marc de la prohibició de les processons i romeries fora de la parròquia. A Sant Feliu el manament del visitador en què és prohibida la processó serà del 21 de novembre de 1718, ADG. VP. 113 (1718), f. 30v-31r. PUIGVERT, J.M., *Una parròquia catalana ...*, pàg. 237, nota. 58 i *Església, territori i sociabilitat ...*, pàg. 46-47, 180-185.

107. Lletanies, pregàries. "També són remarcables les tres processons de *lledànies* o lletanies, els dies abans de l'Ascensió, i la de sant Marc, que acostumaven a variar de ruta visitant creus de terme, capelles i santuaris de la rodalia", PONS, J.M.; PLADEVALL, A., *op. cit.*, pàg. 423.

108. L'objectiu de la pregària era allunyar les tempestes i les plagues dels conreus. Es feia el 25 d'abril. Vid. PUIGVERT, J.M., *Una parròquia catalana ...*, pàg. 141.

109. Pedró. Taula de pedra amb una creu des d'on es beneeix el terme d'una parròquia.

Ítem és de costum el dia de St. Pera Màrtir colre, que és a 29 de abril, y fer professó del monestir a St. Feliu y beneir rams de olivera, y, després, de dits rams posar-ne per les processions y són apropiats a pedra, trons, llams y tempestas; és de costum, dit dia, dir missa cantada, a St. Feliu, de St. / Pera Màrtir, y lo basiner de las ànimas dóna a quiscun un real; y après de la missa ixen los capellans al sementiri, y fan tres absoltas generals y fan la benedició del terme.

Ítem és de costum quiscun any lo dia de St. Feliph y St. Jaume apòstols anar ab professó a la capella de dits sans y dir missa cantada.

Ítem és dit dia fer una caritat de pa cuit y dar-la en dita capella per los caritaders⁽¹¹⁰⁾ que lashores seran.

Ítem és de costum que dits caritaders àn de donar 15 diners a tots los capellans qui acompanyaran la proffessó y assistiran a l'offici en dita capella dels Apòstols, y donar també a quiscú dues alfarenas o un de doble.

Ítem és de costum que en dita capella dels Apòstols donaran la caritat a tothom qui ve, accepta los de la present parròchia de Lladó, que si n'i roman los ne donen a St. Feliu lo mateix après dinar.

Ítem és de costum que lo curat de St. Feliu pren de dita caritat duas alfarenas sanas o una de dobla per la venedició, y axí mateix lo campaner de St. Feliu, y lo campaner del monestir y lo campaner de St. Mart per tocar las campanas a la predicta professó.

Ítem és de costum lo dia de Sta. Creu de max anar ab professó a la creu de pedra y fer la benedició del terme, y posar en dita creu una vendareta de tela ab cera del monument.⁽¹¹¹⁾

Ítem és de costum fer professó tots los disaptas de max /, lo un disapta a St. Feliu y lo altro a St. Sebastià, l'altro a la creu qui va a Besalú y l'altro a lo oratori qui va a Cabanellas, y posar a cada lloch nomenat una bendereta de tela ab sera del monument y fer la benedició del terme.

<Juny. St. Bernaber apóstol> Ítem és de costum lo dia de St. Bernabé apòstol fer professó a St. Feliu, y dir missa cantada, y axir al sementiri, y fer tres absoltas generals y fer la benedició del terme; y lo basiner de las ànimas sol donar a quiscun capallà un real del bassí de las ànimas, y lo poble sol venir a missa y fer festa.

Ítem és de costum lo curat de St. Feliu dir la pàssia⁽¹¹²⁾ de St. Joan de Sta. Creu de maiix a Sta. Creu de setembra, y los pagesos àn de donar a dit curat per dir dita pàssia dos corteras de forment masura de Basalú, però vuy en dia dits pagesos ja no volen pagar sinó lo que bolen.

110. Persones que recullen caritats.

111. Monument. Altar simbòlic de l'església, al peu del qual preguen els fidels.

112. Narració evangèlica de la passió i mort de Jesucrist.

Ítem és de costum lo campaner de St. Feliu tocar a la pàssia, so és, tres batallades⁽¹¹³⁾ cada volta que sen nomenar lo S[antíss]im nom de Jesús, y també tocar al mix dia de Sta. Creu de maix a fins a Sta. Creu de setembre.

Ítem és de costum lo dia de St. Feliu pujar ab professó del monestir a St. Feliu després de aver acabada la missa del monestir, y lo sr. Prior com a capallà major fer lo ofici en dita isglésia de St. Feliu. /

<Agost.> Ítem és costum lo endamà de St. Feliu fer professó del mateix modo que està dit dalt, y lo basiner dóna un real a tots aquells que i assistèxan a l'ofici y a la professó.

Ítem és costum lo dia de St. Roch, que és a 26 de agost, anar ab professó a la capella de St. Sebastià y dir allí missa cantada.

<9bre Las absoltas se fan lo dia dels mors y entra any són del curat de St. Feliu>
Ítem és de costum lo dia dels mors, après de l'ofici del monestir, lo curat, ab los capellans del monestir, pujar a St. Feliu y dir allí lo offici. Lo basiner de las ànimas sol donar a quiscun capallà 17 dinés. Axí mateix és costum pujar-hi lo dia de Tots Sans, y après de vespres de Tots Sans dir vespres de mors y axí al sementiri a fer les absoltes generals y després las perticulars, las quals són del curat de St. Feliu, y també las de lo endamà, axí com les altres de tot lo any.

Ítem és costum en lo dit dia dels mors portar los pagesos un pa gros y també als manesterals, los qui poden, y los hobrés de st. Feliu distribuir aquells a pobres, de los quals pans ne acostúman a dar a n-el curat de St. Feliu un per la venedictió.

Ítem és de costum còlrer lo dia de Sa. Bàrvera y pujar ab proffessó a St. Feliu, y lo basiner de les ànimes donar un real a quiscun prevere, los quals àn de dir missa cantada de Sta. Bàrbera.

113. Sons que produeix el batall a la campana.

DOCUMENT 4

NOTES ADDICIONALS A LA CONSUETA DE SANT FELIU DE LLADÓ. (Arxiu Parroquial de Lladó: llibre de Testaments de Sant Feliu 1732-1820).

Instrucció pastoral per lo bon govern de las parròchias del bisbat de Girona disposada per Illm. y Rdíssim. Sr. Dn. Joseph de Taverner y Dàrdena, per la gràcia de Déu y de la Sta. Isglésia Apostòlica, bisbe de Girona y del Consell de Sa Magt., en la segona bisita general de son bisbat lo any 1725.

Entre los capítols de dita instrucció, en lo capítol 8, diu en la que conserneix en la administració dels sacramens compatens als pàrrocos los prevenim que de ninguna manera premètan que los capellans majors o aquells que en nom seu acuden a las isglésias per celebrar y fer las demás funtions an las festas majors, segons la consuetut del bisbat que adminístran per si, o per interposada persona, sacrament algun, y molt menos que prèngan las claus del sacrari ni fons baptismals per quant /4r/ són beneficis simples que no tenen residència ni ordre, quant menos cura habitual, com axí se expresa en las butllas apostòlicas.

Dissendo simplicia prestimonia capellanix nuncupatur ad collatione epi. gerundens qui nullum sacramentum nec: residensiam personalem requirentes.

Nota que és en favor de la rectoria, que lo sr. Prió volia des de las primeras vésperas de la vigília de St. Feliu a fins a las segonas vésperas volia administrar sacramens dient que ell tenia la cura habitual, y lo sr. bisbe li va respòndrer ni actual ni abitual; y això és la mera y real veritat, y ne fas fee jo, Juan Isidro Dez, rector de St. Feliu de Lladó. /4v/

(...) Nota que al primer novembre 1751 fou requestat lo sr. Prior pera que no volgué que lo cadàver del qdam⁽¹¹⁴⁾ Joseph Cros pre., en lo dia de son òbit habitant en la vila de Banyoles, fos aportast en la parroquial de St. Feliu, antes de aportar-lo en la col.legiata; consta en poder del notari de Lladó.

Axís també se intimaren cartells penals de la cúria eclesiàstica i a lo rnt. Salvador Cros, prevere y sacristà de dita col.legiata, pera que com a manumissor del dit rnt. Joseph Cros fes celebrar los officis acostumats en la parròquia per ànima de dit rnt. Joseph Cros. Consta de dit mandato en poder del dt. Ramon als 26 novembre 1851.

Segons nota, lo prior de Lladó en lo any 1459 establí lo batlliu de sach a N. Pasqual, y fa vèurer si ab dit establiment⁽¹¹⁵⁾ consta que dit Pasqual tinga la acció y

114. *Quondam*. Que fou.

115. Contracte emfitèutic. Acte de cessió del domini útil d'un bé a perpetuïtat. L'establiment en fa cessió a l'establert. En aquest cas, la cosa establerta és el batlliu de sac, dret de recollir els censos, delmes i primícies, així com lluïsmes i foriscapis, que té el prior a la parròquia de Lladó: tant pels dominis directes del priorat com pels drets derivats de la capellania de Sant Feliu de Lladó. Pel batlliu percep anualment redelme. Fa de cens anual 5 diners per Nadal, i per entrada paga 50 sous. L'acte és transcrit per VAYREDA, P., *op. cit.*, doc 49, pàg. 222-228.

dret de replegar la part tocant de primícia an al rector de Lladó, perquè seria molt útil el que dit rector se pogués fer replegar los fruits per la perçona a ell benvista.⁽¹¹⁶⁾ /5r/
(...) Lo sr. Prior Miquel St. Amans, lo dia de St. Faliu de l'any 1701, donà ordre a Joan Pasqual, pagès y batlle de sach de dit lloch, se'n portàs las candelas seran offeridas dit dia a la missa major, lo que és la del que diu la carta comuna y lo baix firmat; veent axò me'n vas portar 12 siris que dit sr. Prior habia possat a l'altar, de què ne vàrem tenir causa, y lo sr. vicari general lo va condemnar *bervaliter*⁽¹¹⁷⁾ que me tingués de restituir ditas candelas, y dit sr. demana los [...] de la constitució; y me vas gastar 30 ll. bar. pledegant, i després varem fer avinència, y me los va restituir y després ansà sempra las he tincudas.

Fidd. Dez, rector *santi Felicis de Lladó*.

Sempre se és acostumat que la profesó de Ntra. Sra. del Carme ha partit o axit de la iglésia parroquial de St. Faliu de Lladó, ab què dit Prior St. Amans me va donar lletras de la cort ec. gl. a pena de 25 ascuts de or y un subsidi de escorniació no atrevís tràurer dita provasó de dita iglésia parroquial, ab què y firmà de dret; y sempre l'è treta de dita iglésia parroquial per quant és dels rituals romans que de la parroquial se púscan tràurer las provasons, y no de las col·legiatas. /10r/

116. En l'establiment de la batllia de sac, queden esvaïts els dubtes del rector de Sant Feliu, atès que l'establiment disposa que ha de recollir "*et etiam totius premissie quam nos et nostri succesores accepimus, et accipere debemus ubicumque ratione capellanie nostre ecclesie sancti Felicis de Latone*", *Ibidem*, pàg. 223.

117. *Verbaliter*. Literalment, de paraula.

